

Hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658-1675

Kaneelschillers aan het werk voor de VOC in kaneelbossen op Sir Lanka volgens dominee Baldaeus, 1672¹

Universiteit Utrecht	Eindwerkstuk Bachelor Geschiedenis 15 CE
Student	Herco Uniken Venema
Docent	Hans Schouwenburg
Studentnummer	6294553
E-mail	h.a.unikenvenema@students.uu.nl
Versie	Eindversie, 18 juni 2021
Aantal woorden	11750 (samenvatting, noten en bronnen- en literatuurlijsten niet meegerekend)

---

¹ Baldaeus, Philippus, Naauwkeurige beschryvinge van Malabar en Choromandel, derzelver aangrenzende ryken en het machtige eylandt Ceylon: nevens een omstandige en grondigh doorzochte ontdekking en wederlegginge van de afgoderye der Oost-Indische heydenen ... : zijnde hier by gevoeght een Malabaarsche spraak-konst ... : met kaarten en afbeeldingen van landen, steden ... in koper gesneden (Amsterdam 1672), XLIX. Capittel, 195.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleidend hoofdstuk	5
1.1. Introductie van het onderwerp	5
1.2. De perspectieven in de historiografie over de VOC	6
1.3. Drie onderzoeksvragen en plan van behandeling	8
2. Naar een methodologie voor het onderzoek naar hart en ziel van de VOC	9
2.1. Inleiding	9
2.2. Vijf perspectieven in de historiografie	9
2.2.1. Het institutionele perspectief	11
2.2.2. Het economische perspectief	13
2.2.3. Het militair-politieke perspectief	17
2.2.4. Het sociale perspectief	19
2.2.5. Het cultuurhistorische perspectief	23
2.3. Synthese: naar een geïntegreerd perspectief	28
2.3.1. De harde kern van de VOC (het hart)	28
2.3.2. De zachte schil van de VOC (de ziel)	30
2.3.3. Geïntegreerd perspectief	31
3. Hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658-1675	33
3.1. Inleiding	33
3.2. De harde kern (het hart)	33
3.2.1. Bedrijfseconomie: de kaneel centraal	33
3.2.2. Militaire macht: verovering van de kaneelgebieden	36
3.2.3. Sociale gevolgen voor de bevolking van Sri Lanka	38
3.2.4. Economische gevolgen voor de Sri Lankaanse economie	40
3.3. De zachte schil (de ziel)	41
3.4. Slotsom	47
4. Afsluitend hoofdstuk	48
4.1. Aanleiding en vraagstelling van dit onderzoek	48
4.2. Onderzoeksresultaten	49
4.3. Academische relevantie	50
4.4. Ideeën voor vervolgonderzoek	50
4.5. Maatschappelijke relevantie	51

Kaartbijlage	53
Lijst van gepubliceerde bronnen	54
Literatuurlijst	56

Samenvatting

De centrale onderzoeksvraag in deze scriptie is gericht op het wezen van de VOC in de eerste periode van haar aanwezigheid op Sri Lanka, van 1658 tot 1675. In dat kader komen vragen aan de orde als: Wat was dat nu eigenlijk voor een beweging? Had zij meer karakteristieken van een handelsonderneming of van een staat? Werkte zij eerder samen op basis van gelijkwaardigheid en of was meer ze een roofkapitalist, gericht op extractie van rijkdommen van Azië? Was ze één organisatie of een soort federatie, bestaande min of meer zelfstandige eenheden? Of was ze van dat alles een beetje, en overwoog, afhankelijk van de tijd en plaats van onderzoek, dan weer het één en dan weer het ander? Ik benoem dit als 'hart en ziel'. Daarmee komt tot uiting dat het zowel gaat over de gedragingen van de VOC (het hart) als de beleving, overtuiging, en zingeving van de tijdgenoten die betrokken waren bij de VOC (de ziel).

Een belangrijke stap in dit onderzoek is het ontwerp van een beoordelingsperspectief. Geanalyseerd wordt dat in de bestaande historiografie veelal vanuit één perspectief naar de VOC wordt gekeken: óf het institutionele perspectief, óf het economische perspectief, óf het militair-politieke perspectief, óf het sociale perspectief óf het cultuurhistorische perspectief. Op basis van een inventarisatie van de historiografieën van al deze afzonderlijke perspectieven wordt een geïntegreerd perspectief voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag ontworpen.

Met toepassing van dit geïntegreerde perspectief wordt vervolgens in uiteenlopende primaire bronnen en secundaire literatuur onderzoek gedaan naar hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de onderzoeksperiode. Als drie kernelementen van het 'hart' komen naar voren: (1) commercieel talent en succes in het behalen van commerciële doelstellingen, (2) geweld en onderdrukking in het inzetten van middelen en (3) egocentrisme in het handelen met weinig oog voor de gevolgen voor de lokale samenlevingen op Sri Lanka. Het kernelement van de 'ziel' is de vertaling van het hart in woorden die begrip voor de grimmige situatie opriepen en bijdroegen aan de legitimatie daarvan.

Tenslotte worden voorstellen gedaan voor vervolgonderzoek.

1. Inleidend hoofdstuk

1.1. Introductie van het onderwerp

Bij onderzoek naar het wezen van de VOC gaat het om vragen als: Wat was dat nu eigenlijk voor een beweging? Had zij meer karakteristieken van een handelsonderneming of van een staat? Werkte zij eerder samen op basis van gelijkwaardigheid en of was meer ze een roofkapitalist, gericht op extractie van rijkdommen van Azië? Waren de relaties van de VOC voornamelijk horizontaal, gebaseerd op gelijkheid, wederkerigheid en samenwerking, of verticaal, gebaseerd op macht(sverschil), hiërarchie en (on)welwillendheid? Was ze één organisatie of een soort federatief verband, bestaande min of meer zelfstandige eenheden? Of was ze van dat alles een beetje, en overwoog, afhankelijk van de tijd en plaats van onderzoek, dan weer het één en dan weer het ander? Een fascinatie voor deze vragen was het vertrekpunt voor deze scriptie. In dat 'wezen' onderscheid ik twee hoofdelementen: de gedragingen van de VOC (het hart) en de beleving, overtuiging, en zingeving van de tijdgenoten die betrokken waren bij de VOC (de ziel). Met de terminologie 'hart en ziel' wil ik zo aangeven dat het mij bij de zoektocht naar de elementen die de VOC ten diepste kenmerkten zowel gaat om de 'harde', materiële, kern als de 'zachte', geestelijke en culturele, elementen.

De centrale onderzoeksvraag in deze scriptie is beperkt tot de VOC in Sri Lanka in de periode van 1658 tot 1675.² Deze beperking in plaats (alleen Sri Lanka) en tijd (alleen de eerste periode van de Hollandse kolonisatie) wordt ingegeven door

---

² Sri Lanka is een druppelvormig tropisch eiland ongeveer ter grootte van de Nederland en België samen op korte afstand van de zuidoostelijke punt van het Indiase subcontinent. Hoewel het eiland niet zo groot is, heeft het klimatologisch en geografisch zeer uiteenlopende gebieden. Grof gezegd is er een vlak, droog gedeelte in het noorden van het eiland, een bergachtig gebied rond Kandy, met toppen tot 2.524 meter, en een vlak en nat gebied in het zuidwesten.

De naam, waarmee het eiland wordt aangeduid, is in de geschiedenis meerdere malen veranderd. In de koloniale tijd, die duurde van 1505 tot 1948 en waarin achtereenvolgens de Portugezen (1505-1638/58), de Hollanders (1638/58-1798/1825) en de Engelsen (tot de onafhankelijkheid in 1948) het bewind voerden over wisselende gedeelten van het grondgebied van het eiland, en daarna als zelfstandige staat tot 1972, was Sri Lanka bekend als Ceylon (Seilon of Ceilon in de 17^e eeuwse Hollandse bronnen). In deze scriptie gebruik ik de naam Sri Lanka, de zelfgekozen naam door de bevolking van het eiland in 1972.

de beperkingen die aan de omvang van een scriptie als deze worden gesteld. De onderzoeksperiode begint met het moment waarop de VOC, in 1658, de Portugezen uit de kustgebieden van Sri Lanka had verdreven, waardoor een Hollandse kolonie ontstond met een groot grondgebied in de kustgebieden van Sri Lanka, en eindigt in 1675, toen de gouverneur van de kolonie, Rijckloff van Goens sr, die de kolonie had 'ingeregeld' en naar algemene opvatting een belangrijk stempel op de VOC-kolonie op Sri Lanka heeft gedrukt, vertrok naar Batavia.

1.2. De perspectieven in de historiografie over de VOC

In de uitgebreide historiografie over de VOC zijn over bovenstaande vragen regelmatig uitspraken gedaan. Meestal is dit toegespitst op de vraag of de VOC meer had van een private onderneming of van een staat. Dit heeft geleid tot heel uiteenlopende typering van de VOC: als commerciële (handels)onderneming, als voorloper van latere moderne vennootschappen, als onderneming-staat, als zeerijk en als imperium.³ Hoewel deze typering tegenstrijdig zijn, is een historiografisch debat daarover eigenlijk niet gevoerd. De verklaring hiervoor is naar mijn mening dat in de historiografie vanuit geheel verschillende perspectieven naar de VOC

---

³ Een typering als commerciële onderneming vind ik bij Gelderblom, Oscar, Abe De Jong, en Joost Jonker, 'The formative years of the modern corporation: The Dutch East India Company VOC, 1602-1623', *The journal of economic history* (2013) 1050-1076, Heijer, H. den, *De geotrooieerde compagnie: De VOC en de WIC als voorlopers van de naamloze vennootschap* (Deventer 2005); Carlos, Ann M. and Steven Nicholas, "'Giants of an earlier capitalism": the chartered trading companies as modern multinationals', *Business History Review* 62 (1988) 398-419; Belt, Albert van den, *Het VOC-bedrijf op Ceylon: een voornamelijk vestiging van de Oost-Indische Compagnie in de 18de eeuw* (Zutphen 2008).

Als onderneming-staat ('company-state') wordt de VOC aangemerkt door Weststeijn, Arthur, 'The VOC as a Company-State: debating seventeenth-century Dutch colonial expansion', *Itinerario* 38 (2014) 13-34 en Odegard, Erik, 'A Company of State. The Dutch East India Company and the debates on the company-state in Asia, 1660s-1690s', in: Polónia, Amélia en Cátia Antunes (ed.), *Mechanisms of Global Empire Building in the First Global Age* (Citcem 2017) 127-145.

De kwalificatie als zeerijk is te vinden bij Boxer, C.R., *The Dutch seaborne empire, 1600-1800* (London 1977).

Als imperium ('empire') komt de VOC naar voren bij Koekkoek, René, Anne-Isabelle Richard, en Arthur Weststeijn (red.), *The Dutch empire between ideas and practice, 1600-2000* (Cham 2019) en Emmer, Pieter C. en Jos J.L. Gommans, *The Dutch Overseas Empire, 1600-1800* (Cambridge, 2021).

In de historiografie over de Britse East-India Company (EIC) zijn vergelijkbare verschillen aan de orde.

wordt gekeken. Deze perspectieven hebben gemeen dat met elk perspectief slechts een bepaald gedeelte van de historische realiteit van de VOC in beeld komt. Elk perspectief richt zich op een ánder gedeelte. Zo kijkt de economische historicus in een onderzoek naar de bedrijfseconomische kant van de VOC naar heel aspecten van het handelen van de VOC dan de historicus die een militaire geschiedenis van de VOC schrijft. Hun argumentaties sluiten elkaar niet uit, maar sluiten evenmin op elkaar aan en een historiografisch debat over de bereikte conclusie is dan weinig zinvol. Daarmee zou gezegd kunnen worden dat mijn onderzoek naar hart en ziel van de VOC niet voortvloeit uit een historiografisch debat maar uit het *ontbreken* daarvan.

Uit de bestaande historiografie destilleer ik vijf perspectieven, waarmee historici naar de VOC kijken. Ik realiseer me daarbij dat de perspectieven in veel publicaties door elkaar heenlopen, maar om de zaak scherp te krijgen is het goed om het 'ideaal-type' van deze perspectieven als volgt van elkaar te onderscheiden:

1. Het *institutionele perspectief*, dat betrekking heeft op het institutionele kader waarbinnen de geötrooieerde compagnieën functioneerden;
2. Het *economische perspectief*, waarmee wordt gekeken naar een breed scala aan economische aspecten van het functioneren van de compagnieën. In oudere historiografie is voornamelijk geschreven over de 'bedrijfseconomische' kant van de VOC. In de meer recente historiografie van de laatste decennia is de focus ook komen te liggen op de economische gevolgen van het handelen van de VOC voor de lokale Aziatische samenlevingen;
3. Het *militair-politieke perspectief*, dat dominant is in ouder onderzoek. Hieronder kunnen de 'grote mannen-geschiedenissen' worden gerangschikt en wordt uitgebreid ingegaan op de politieke en machtsrelaties tussen de geötrooieerde compagnieën onderling en met Aziatische machthebbers. Voor zover het dit laatste betreft, is in wezen Aziatische politieke geschiedenis geschreven, waarbij in meer recente publicaties op een ruime schaal gebruik wordt gemaakt van Aziatische bronnen, voor zover deze beschikbaar zijn;
4. Het *sociale perspectief*, waaronder een breed scala van sociale aspecten van het handelen van de VOC kan worden gegroepeerd. Daarvan neemt het onderzoek naar

de relatie van de VOC degenen die voor arbeid verrichtten een belangrijke plaats in: haar werknemers, tot slaaf maakten en de autochtone Aziatische bevolkingen.

5. Het *cultuurhistorische perspectief*, dat in de chronologie het meest recent tot ontwikkeling is gekomen. Met dit perspectief wordt gekeken naar (zelf)representatie van alle bij de compagnieën betrokkenen en worden discoursen over geöctrooieerde compagnieën geanalyseerd en komt de vraag aan de orde hoe deze uitingen bijdroegen aan de legitimatie van koloniale rechtvaardiging praktijken.

Bij het onderzoek naar de VOC in Sri Lanka wil ik alle relevante gezichtspunten betrekken. Een belangrijke stap in mijn onderzoek is daarom het ontwerp van een breed samengesteld beoordelingsperspectief. Dit stel ik mij als volgt voor. Op basis van een inventarisatie van de historiografieën van de vijf zojuist benoemde perspectieven wordt één perspectief ontworpen, waarin de vijf perspectieven worden geïntegreerd, voor zover dat bijdraagt aan de analyse. Dit geïntegreerde perspectief moet ook geschikt zijn als methodologisch kader voor historisch onderzoek naar hart en ziel van de andere vroegmoderne geöctrooieerde compagnieën of naar hart en ziel van de VOC in andere, naar tijd en plaats bepaalde, situaties dan in dit onderzoek aan de orde. Dat zou het mogelijk maken om de resultaten van verschillend historisch onderzoek beter onderling vergelijkbaar te maken.

1.3. Drie onderzoeksvragen en plan van behandeling

Het bovenstaande leidt tot een centrale onderzoeksvraag en twee sub-vragen. De centrale onderzoeksvraag is: Welk inzicht over hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658 tot 1675 wordt verkregen op grond van een analyse met toepassing van een breed, geïntegreerd beoordelingsperspectief, waarbij alle relevante aspecten van het handelen en de beleving van de VOC worden betrokken? Aan het onderzoek naar deze centrale onderzoeksvraag gaan twee sub-vragen vooraf. De eerste is welke onderwerpen aan de orde komen in de bestaande historiografie over de VOC volgens de vijf geschetste perspectieven en wat zijn de grote lijnen van de conclusies waartoe in de historiografieën van elk van de vijf perspectieven wordt gekomen. De tweede sub-vraag is of het mogelijk is om alle

deelperspectieven in één perspectief te integreren om tot een vollediger analyse van hart en ziel van de VOC te komen. Beide sub-vragen komen aan de orde in hoofdstuk 2. De beantwoording van de centrale onderzoeksvraag bouwt voort op de beantwoording van de sub-vragen en komt aan de orde in hoofdstuk 3. Afgesloten wordt in hoofdstuk 4 met een slotbeschouwing. Daarin zal ik, na een samenvatting van het onderzoek, reflecteren op het onderzoek en de mogelijkheden bespreken voor vervolgonderzoek. Ook zal ik de resultaten van het onderzoek in een breder kader plaatsen.

2. Naar een methodologie voor het onderzoek naar hart en ziel van de VOC

2.1. Inleiding

In het inleidende hoofdstuk heb ik vijf perspectieven onderscheiden, waarmee in historisch onderzoek naar de VOC wordt gekeken. In dit hoofdstuk kijk ik eerst, in de paragrafen 2.2 tot en met 2.6 naar de historiografie over de VOC volgens elk van deze perspectieven (de eerste sub-vraag). Daarbij komt aan de orde welke onderwerpen in de historiografie aan bod komen bij ieder van de perspectieven en of er algemene conclusies in de elk van de historiografieën worden getrokken die van belang zijn voor het onderzoek naar hart en ziel van de VOC. Op basis van dit onderzoek zal ik in de slotparagraaf een voorstel doen voor een methodologie naar hart en ziel van de VOC met hantering van één, geïntegreerd, perspectief om tot een vollediger analyse van hart en ziel van de VOC te komen.

2.2. Vijf perspectieven in de historiografie

Vooraf maak ik een algemene opmerking over de omvang, het doel en het ordeningsprincipe het hiernavolgende historiografische onderzoek. Wat betreft de omvang zijn er goede redenen om het historiografische onderzoek niet te beperken tot de VOC in Sri Lanka in de periode van 1658 tot 1675 maar om het, zowel naar tijd

als plaats, breder op te zetten. De belangrijkste is dat het doel van het onderzoek is om een perspectief te ontwikkelen dat niet alleen voor dit onderzoek geschikt is, maar ook voor vervolgonderzoek naar de VOC in andere situaties en naar andere geöctrooieerde compagnieën.⁴ Waar de historiografie over de VOC te kort schiet put ik ook uit onderzoek naar andere vroegmoderne geöctrooieerde compagnieën, met name de Engelse East India Company (EIC), voor zover het gaat om onderwerpen waarvan mag worden verwacht dat vergelijkingen tussen VOC en EIC adequaat zijn.⁵ Mijn tweede algemene opmerking betreft het doel van dit historiografische onderzoek, namelijk om te inventariseren welke onderwerpen binnen elk van de perspectieven aan bod zijn gekomen, of algemene conclusies over die onderwerpen zijn bereikt en hoe de perspectieven elkaar kunnen aanvullen, maar niet om mij te mengen in historiografische debatten binnen elk van deze perspectieven.

Mijn laatste algemene opmerking heeft betrekking op het ordeningsprincipe. Eerdere overzichten van de historiografie over de VOC en andere geöctrooieerde compagnieën vond ik bij Arasaratnam, Van Goor en Subrahmayam. Zij kozen voor een chronologische indeling van de historiografie als ingang voor de ordening.⁶ Deze

---

⁴ Waarbij de focus ligt op de activiteiten in relatie tot Azië. Historiografie, die zich helemaal richt op de VOC in de Republiek laat ik buiten beschouwing.

⁵ Geöctrooieerde compagnieën (In Engelstalige publicaties: chartered companies) zijn organisaties die in de vroegmoderne tijd zijn opgericht in verschillende Europese landen om handel te drijven met andere delen van de wereld. Zij ontleenden hun doelstellingen en bevoegdheden aan een besluit ('octrooi') van de soeverein van hun land van vestiging. Dat was voor de VOC het Octrooi uit 1602 van de Staten-Generaal en voor de EIC het octrooi van 1602 van de Engelse Koning. De VOC en de EIC zijn in dezelfde periode opgericht met vergelijkbare doelstellingen en bevoegdheden en ze hebben vergelijkbare activiteiten ontplooid in Azië. Historiografie over handelscompagnieën die zich richtten op het Amerikaanse continent en Noordoost Europa, met name Rusland, laat ik vanwege de omvang ervan buiten beschouwing.

⁶ Deze overzichten laat ik, in chronologische volgorde, kort de revue passeren. Arasaratnam, S., 'Ceylon and the Dutch, 1630-1800: an essay in historiography', in Arasaratnam, S., *Ceylon and the Dutch, 1600-1800* (Aldershot, Hampshire en Brookfield, Vermont 1996) 1-18, bevat een al wat ouder overzicht van de historiografie over de Hollandse koloniale geschiedenis op Sri Lanka. Dit overzicht bevat een tamelijk uitvoerige weergave van de oudere historiografie van voor de onafhankelijkheid van Sri Lanka in 1948. Deze is vooral vanuit het militair-politieke perspectief geschreven. De nadruk lag volgens Arasaratnam op de Hollanders als actoren in de geschiedenis en Hollandse bronnen werden kritiekloos geaccepteerd. De invalshoek was die van Hollandse trots op de koloniale verworvenheden en de historici die daar tegenin gingen werden 'demonised or brushed aside'. Pas in later onderzoek is volgens Arasaratnam sprake van een meer objectieve benadering van de geschiedenis en de bronnen. De interesse ging toen meer uit naar de

overzichten laten zien dat de verschillende perspectieven, in overeenstemming met de algemene ontwikkeling van de geschiedwetenschap, achtereenvolgens de nadruk hebben gekregen. Maar deze opzet van de historiografische overzichten nodigt niet uit om de inzichten, die zijn verkregen in de verschillende perspectieven, op elkaar te betrekken en om een poging te doen om tot een synthese te komen. Deze auteurs deden dat dan ook niet. Juist omdat het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken of door een integratie van verschillende perspectieven wél een vollediger beeld van de compagnieën kan worden verkregen, breng ik een thematische, en niet een chronologische, ordening in de historiografie aan.

2.2.1. Het institutionele perspectief

Er is een groot aantal publicaties waarin voor de typering van de VOC veel belang wordt toegekend aan de regeling van het formele kader in haar

---

sociale geschiedenis, zoals de Hollandse onderwijspolitiek op Sri Lanka, urbanisatie en demografie in de Hollandse nederzettingen.

Goor, Jurrien van, *Prelude to colonialism: the Dutch in Asia* (Hilversum 2004), bevat een overzicht van de historiografie op de bladzijden 10-21. Ook dit gaat uitvoerig in op de oudere Nederlandse publicaties van voor de tweede wereldoorlog vanuit het militair-politiek perspectief, waarin (ook) volgens Van Goor nationale trots de boventoon voerde. Daarna kwam volgens Van Goor de nadruk te liggen op de politiek-economische organisatie en werd ook een meer op Azië georiënteerde geschiedenis geschreven. Vanaf de jaren 1970 kwamen de ondernemingsaspecten van de VOC systematisch in beeld. Van Goor onderscheidt daarbij drie onderwerpen die dan vooral de aandacht krijgen: de commerciële dimensie van de VOC, het vervoer tussen Holland en Azië en tenslotte de Hollandse interactie met de rest van de wereld.

Het artikel van Subrahmayam, S., 'Hybrid affairs: Cultural histories of the East India companies', *The Indian Economic & Social History Review* 55 (2018) 3, 419-438, bevat een overzicht van de historiografie op de bladzijden 419-420, dat vooral op de EIC betrekking heeft. Subrahmayam ziet de ontwikkeling als volgt: Tot in de eerste helft van de 20ste eeuw werden er vooral recht toe recht aan 'grote mannen' verhalen verteld, waarvan een mengeling van diplomatie, politiek en handel de kern vormde. Na de Tweede Wereldoorlog kwam de nadruk te liggen op de sociale en politieke kant van de compagnieën. Daarna kwam, vanaf de jaren 1960, een fase waarin de handel en de financiële kant van de compagnieën centraal kwam te staan, 'verleid' door en onderbouwd met uitputtend cijfermateriaal dat in de goed bewaard gebleven archieven beschikbaar was over de bedrijfsvoering van de compagnieën. Vanaf de jaren 1990 kwam, nog steeds volgens Subrahmayam, onder invloed van de *cultural turn* de focus meer te liggen op de culturele benadering.

'geboorteakte', het Octrooi waarbij de compagnie is ingesteld.⁷ Deze manier van kijken naar de compagnieën benoem ik als het institutionele perspectief. In dit perspectief domineert een juridische benadering. Hantering van het perspectief leidt in de historiografie allerm minst tot een eenduidige typering. Veel auteurs benadrukken dat de compagnieën volgens de Octrooien private organisaties waren met risicodragend kapitaal, dat werd verschaft door een groot aantal aandeelhouders, waardoor voor het eerst het soort financieel riskante avonturen dat door de compagnieën werd ondernomen mogelijk werd gemaakt.⁸ In deze benadering wordt de compagnie getypeerd als private onderneming, vroege voorloper van de latere moderne vennootschappen. Als zodanig wordt de compagnie een belangrijke historische rol toegedicht als (juridische) wegbereider van de latere op kapitalistische leest geschoeide economische groei. Andere auteurs vestigen daarentegen hun aandacht op een ander aspect van de Octrooien, te weten de bevoegdheden om in Azië⁹ namens de soeverein van het moederland¹⁰ verdragen te sluiten, forten te bouwen en oorlogen te voeren, bevoegdheden die helemaal niet passen bij een private onderneming.¹¹ Eveneens op goede gronden wordt de VOC hiermee getypeerd als een volkenrechtelijke actor, op de voet van 'gewone' staten.¹² Het institutionele perspectief wordt nog diffuser als, op al even goede gronden, naast het Europese institutionele kader ook het lokale Aziatische institutionele kader van de compagnie, de Aziatische 'geboorteaktes' waarin het functioneren van de

---

⁷ Wat betreft de VOC gaat het om het Octrooi van de Staten-Generaal van 1602 en wat betreft de EIC om het Octrooi van Koningin Elizabeth I van 1600 en de latere revisie van Koning Charles II van 1661. Het formele kader betreft onder andere de regeling van de rechtsvorm van de compagnie, haar bevoegdheden en haar interne organisatie.

⁸ Aldus bijvoorbeeld: Den Heijer, *De geoctrooieerde compagnie*; Carlos, "'Giants of an earlier capitalism'"; Gelderblom 'The formative years of the modern corporation'; Dalrymple, William, *The anarchy: the relentless rise of the East India Company* (London 2019). In deze gedachtenlijn is onderzoek gedaan naar ondernemingsrechtelijke onderwerpen als de introductie van de beperkte aansprakelijkheid van de functionarissen van de geoctrooieerde compagnieën en de betekenis daarvan voor het optreden van de compagnieën. Ook is gekeken naar de verantwoordingslijnen binnen de geoctrooieerde compagnieën.

⁹ Zijnde het Octrooi gebied

¹⁰ Dat betekent: In de Republiek de Staten-Generaal; in Engeland de koning

¹¹ Deze benadering is vanaf de jaren 1950 van de twintigste eeuw in de historiografie aan de orde. Zie Vlekke, Bernard H.M., *Nusantara; a history of Indonesia* (Den Haag 1959), 118-119; zie later bijvoorbeeld: Boxer, C.R., *The Dutch seaborne empire*, 24.

¹² Somers, Jan A., *De VOC als volkenrechtelijke actor* (Gouda 2001).

compagnie in de Aziatische rechtssfeer werd geregeld, in de beschouwing wordt betrokken in onderzoek naar de Aziatische vestigingen van de compagnie.¹³

Aldus komt het beeld naar voren dat het institutionele perspectief leidt tot tegengestelde, hoofdzakelijke juridische, kwalificaties en weinig richting geeft. Dit brengt mij ertoe te concluderen dat het institutionele perspectief als zodanig geen plaats moet krijgen in een geïntegreerd perspectief. Dat is anders voor de 'schaduw' van dat perspectief, waarmee ik bedoel de perceptie van de tijdgenoten over dat institutionele kader: dat krijgt zijn plaats in het hierna onder 2.2.5. besproken cultuurhistorische perspectief.

2.2.2. Het economische perspectief

De historiografie over de economische dimensie van het bestaan van de VOC overziend, ontstaat het beeld dat er binnen het economische perspectief twee verschillende aandachtsgebieden zijn, die wezenlijk andere vragen aan de orde stellen en elk een eigen, andere, plaats in het geïntegreerde perspectief moeten krijgen. Het eerste heeft de focus op het de bedrijfsvoering van de VOC. Dit zal ik verder aanduiden als het bedrijfseconomische perspectief. Het tweede concentreert zich op de economische gevolgen van de activiteiten van de VOC op de betrokken economieën in Azië.¹⁴ Dit laatste duid ik aan als het economische gevolgenperspectief.

Allereerst ga ik in op het bedrijfseconomische perspectief. Naar de bedrijfseconomische dimensie van de VOC is veel, ook kwantitatief, onderzoek

---

¹³ Zoals bijvoorbeeld door Stern, Philip J., *The company-state: corporate sovereignty and the early modern foundation of the British Empire in India* (New York 2011), 13 met verdere verwijzingen. Hij stelt de vraag aan de orde of (ook) de Aziatische vestigingen van de compagnieën wel het beste getypeerd kunnen worden door het institutionele kader in de Europese rechtssfeer, dus als onderdelen van een Europese organisatie met het hoofdkantoor in Amsterdam of Londen, van waaruit het beleid van de hele organisatie wordt bepaald. Stern betoogt dat naar de institutionele kant van de Aziatische vestigingen van de EIC ook vanuit het institutionele kader binnen het Moghulrijk in India kan worden gekeken. De leiding van de EIC in India hechtte volgens Stern aan de *farman* van de Moghul-keizer een vergelijkbare waarde als aan het Engelse octrooi. Dat ligt ook wel voor de hand vanwege de nabijheid van de Moghul-keizer, dit in tegenstelling tot de grote afstand tot de Engelse instituties in Londen, waarmee berichtenverkeer héén en terug soms wel drie jaar in beslag nam.

¹⁴ Ook is in de historiografie veel aandacht geweest voor de betekenis van de operatie van de VOC voor de Hollandse economie. Deze laat ik hier verder onbesproken.

gedaan op basis van een overvloed aan cijfermateriaal in de goed bewaard gebleven boekhouding van de VOC.¹⁵ De gemeenschappelijke noemer van deze publicaties is dat de VOC als een in Holland gevestigde multinationale onderneming wordt bestudeerd, waarbij naar de vestigingen in Azië wordt gekeken als waren het lokale dochterbedrijven, waarvan de boekhouding in die van de Hollandse moeder was geconsolideerd. Het gaat doorgaans, zoals treffend in de titel van het boek van Gaastra tot uiting komt, om de financiële en commerciële politiek van de VOC. Deze historiografie heeft als sterk punt dat ze een goed inzicht geeft in de economische drijfveren van de VOC, maar dit inzicht is beperkt, al was het maar omdat het bedrijfseconomische perspectief geen oog heeft voor de gevolgen voor de Aziatische samenlevingen.

Wat was dan die financiële en commerciële politiek van de VOC? Uit de historiografie komt naar voren dat de centrale bedrijfseconomische doelstelling van de VOC was om specerijenmonopolies af te dwingen en deze te handhaven.¹⁶ De kans om zo'n monopolie af te dwingen was, economisch gezien, afhankelijk van geografische en marktomstandigheden. Realistisch kon de handel alleen gemonopoliseerd worden van specerijen die in een geografisch beperkt gebied in Azië groeiden, die over grote afstanden vervoerd konden worden en waar in Europa vraag naar was. De VOC is er in de loop van de 17^e eeuw in geslaagd om wereldwijde monopolies, zowel voor productie, het vervoer als voor de handel, in te stellen voor kruidnagels uit de Molukken, foelie en nootmuskaat uit de Banda eilanden en kaneel uit Sri Lanka. De specerijenmonopolies waren, bedrijfseconomisch, de kurk waarop de VOC dreef. Uit recent onderzoek van De Zwart blijkt dat de handel in monopoliespecerijen vele malen winstgevender was

---

¹⁵ Zie als meer recente publicaties Gaastra, F. S., *Bewind en beleid bij de VOC: De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702* (Zutphen, 1989) en Belt, Albert van den, *Het VOC-bedrijf op Ceylon: een voornamelijk vestiging van de Oost-Indische Compagnie in de 18de eeuw* (Zutphen 2008). De VOC wordt bijvoorbeeld 'eerst en vooral' gekarakteriseerd als een commercieel bedrijf door Van den Belt op blz. 27.

¹⁶ Gaastra, *Bewind en Beleid bij de VOC*, 16-18; ; Boxer, C.R., *The Dutch seaborne empire*, 92-105, Rothermund, D., *Europa und Asien im Zeitalter des Merkantilismus* (Darmstadt 1978), 72; Om Prakash, *The Dutch East India Company and the economy of Bengal, 1630-1720* (Princeton, NJ 1985), 13.

dan de handel in andere specerijen. Naarmate de 'marktmacht' van de VOC geringer was, was de handel steeds minder profijtelijk.¹⁷

In algemene zin streefde de VOC ernaar om zoveel mogelijk controle op de toelevering en de productie van de handelswaar te krijgen. Dit is inzichtelijk gemaakt door Rothermund, die een algemene 'Stufentypologie' van de Aziatische vestigingen van de compagnieën heeft ontwikkeld. Volgens deze "Stufentypologie" kunnen de vestigingen worden ingedeeld in vijf categorieën, die worden gekenmerkt door een oplopende schaal wat betreft de controle op toelevering en productie van de handelswaar.¹⁸ Het controleren van de productie van de specerijen bracht met zich mee dat de compagnie zich niet (langer) beperkte tot de handel over zee, maar

---

¹⁷ Zwart, Pim de, *Globalization and the colonial origins of the great divergence: intercontinental trade and living standards in the Dutch East India Company's commercial empire, c. 1600-1800* (Leiden 2016) paragraaf 2.7, Commodity Markets in Europe and Asia, 59-72. De Zwart heeft kwantitatieve analyses gemaakt van de verhouding tussen de inkoopprijs in Azië en de verkoopprijs in Amsterdam voor een groot aantal producten, aangeduid als 'mark-up'. De Zwart classificeert producten in 4 categorieën:

1. Specerijen uit gebieden waar de VOC een koloniale macht kon uitoefenen en een monopolie kon waarmaken. Dit ging over een aantal specerijen, met name kruidnagel uit de Molukken, foelie en nootmuskaat uit de Banda eilanden en kaneel uit Sri Lanka. Voor deze producten was de verkoopprijs tientallen tot honderd keer zo hoog als de inkoop(productie)prijs (figuur 2.7 op 64);
2. Producten uit gebieden, waar de VOC koloniale macht had maar geen handelsmonopolie kon handhaven, omdat de producten ook elders konden worden verkregen. Dit betreft met name Java en het gaat om koffie, suiker, indigo en katoen. De "mark-up" kon een factor 5 tot 13 belopen (figuur 2.8 op 67);
3. Producten uit gebieden waar de VOC exclusieve contracten kon afsluiten met doorgaans zwakkere lokale machthebbers, maar geen koloniale macht had en bovendien geen monopolie. Dit betreft met name tin, koper en peper, afkomstig van met name de Malabarkust in India, Sumatra en Maleisië. De "mark-up" was hier aanmerkelijk lager (figuur 2.9 op 69);
4. Tenslotte was nog lager, hoezeer ook variërend per product en periode, het rendement van producten die de VOC in concurrentie moest inkopen op markten in India en China en, eveneens in concurrentie, weer in Azië of in Europa moest verkopen. Dit gaat dus om producten waarvoor de VOC dus geen exclusieve contracten kon afsluiten met lokale machthebbers, zoals thee, zijde, textiel, salpeter en porselein. Dat deze handelswaren per saldo een positief rendement opleverden stond allerminst vast (figuur 2.10 op 73).

¹⁸ Rothermund, D., *Europa und Asien im Zeitalter des Merkantilismus*, 94. De vijf stadia worden door Rothermund als volgt omschreven:

1. De factorij richt zich op aan- en verkoop en de voornaamste opgave bestaat eruit om tijdig op de markt scheepsladingen te hebben aangekocht;
2. De factorij gaat vooruitbestellen en de kwaliteit van de bestelde waren specificeren;
3. De factorij gaat de bestellingen voorfinancieren en kan daardoor grotere controle op de bestellingen uitoefenen;
4. De factorij grijpt in het productieproces in;
5. De factorij neemt de productie over.

zich ook als directe of indirecte territoriale macht in Azië ging manifesteren. Dit vergde in de praktijk altijd de inzet van militaire middelen. De bewindhebbers van de VOC in Amsterdam waren daartoe, vanwege de hoge kosten, doorgaans alleen geneigd als een winstgevende monopoliepositie in de mondiale handel in de desbetreffende specerijen kon worden gevestigd.¹⁹ In dit soort situaties, zo niet in theorie dan toch wel in de praktijk, gebruikte de VOC extreem geweld.²⁰ De marktbeheersing van de VOC berustte in deze gebieden op militaire macht en onderdrukking.²¹ Dit kon ook tot excessen leiden, zoals het uitmoorden van vrijwel de gehele bevolking van Banda in 1621 onder leiding van J.P. Coen om het monopolie in noodmuskaat en foelie veilig te stellen.²²

Onder het economische gevolgenperspectief deel ik de publicaties in die de economische gevolgen van de operatie van de VOC op de lokale economieën in Azië in beeld brengen.²³ Deze laten een interessante tegenstelling zien. Prakash, schrijvend over Bengalen in de periode tot 1720, concludeert dat de aanwezigheid van de VOC per saldo positieve economische gevolgen had voor de lokale economieën.²⁴ Arasaratnam, die schrijft over Sri Lanka in ongeveer dezelfde periode, concludeert dat bepaalde door de VOC genomen beslissingen rampzalige gevolgen hadden voor de lokale economie.²⁵ Mijn hypothese is dat deze tegenstelling wordt verklaard door de verschillende aard van de VOC-aanwezigheid in beide gebieden: in Bengalen handelde de VOC in concurrentie zonder territoriale macht terwijl de VOC in Sri Lanka de handel in kaneel, en later ook in de andere exportproducten van het eiland, had gemonopoliseerd, waartoe zij als autoritaire heerser op het eiland in staat was. Deze hypothese strookt met de inzichten in de historiografie in het kader van de Great Divergence.²⁶ In publicaties van Parthasarathi komt naar voren dat de

---

¹⁹ Zwart, Pim de, *Globalization and the colonial origins of the great divergence*, 195.

²⁰ Boxer, C.R., *The Dutch Seaborne Empire*, 92.

²¹ Gaastra, Femme S., *Geschiedenis van de VOC*, 79.

²² Zie bijvoorbeeld *Ibidem*, 49.

²³ Arasaratnam, S., *Dutch Power in Ceylon 1658-1687* (London 1956); Om Prakash, *The Dutch East India Company and the economy of Bengal*.

²⁴ *Ibidem*, 258-259.

²⁵ Arasaratnam, *Dutch power in Ceylon*, 242, 308.

²⁶ Pomeranz, Kenneth, *The great divergence: China, Europe, and the making of the modern world economy* (Princeton, 2000). In grote lijnen gaat houdt de *Great Divergence* in dat de meest ontwikkelde gebieden in Azië vóór de industriële revolutie in Engeland een met Engeland

economische politiek van de Europese kolonisatoren een belangrijke oorzaak is dat Aziatische economieën niet hebben kunnen aanhaken bij de Engelse industriële revolutie.²⁷ Het economische gevolgenperspectief krijgt dus, naar gelang de economische en militaire macht van de VOC in een bepaald gebied, een geheel andere invulling.

Als ik het bovenstaande samenvat ontstaat het volgende beeld. Het bedrijfseconomische perspectief, met name het streven naar specerijenmonopolies, althans naar zoveel mogelijk marktmacht, dreef de gedaante waarin de VOC zich in Azië manifesteerde. Binnen de totale historiografie, dus ook de over de andere perspectieven, is mij geen geval bekend waarin territoriale ambities van de VOC op andere dan economische redenen berustten. De bedrijfseconomie dreef de verschijningsvorm van de VOC in Azië. Daarom krijgt het bedrijfseconomische perspectief een plaats vooraan in het geïntegreerde perspectief. Het economische gevolgenperspectief heeft niet betrekking op oorzaak, maar op de *gevolgen* van de aard van de aanwezigheid van de VOC in Azië. Daarom krijgt het een plaats aan het eind van de analyse.

2.2.3. Het militair-politieke perspectief

Hierboven bleek al dat de VOC haar centrale bedrijfseconomische doelstelling om specerijenmonopolies te vestigen, althans exclusieve leveringscontracten af te dwingen met lokale heersers, in de praktijk alleen kon bereiken door (dreiging met) militaire macht. Er bestaat dus een onverbreekelijke samenhang tussen het bedrijfseconomische en het militair-politieke perspectief. Daarom is het militair-politieke perspectief voor de analyse van hart en ziel van de VOC een belangrijke invalshoek. Er is een overvloedige historiografie waarmee vanuit dit perspectief naar

---

vergelijkbare welvaart kenden, maar dat daarna, met name in 18^e en 19^e eeuw, een enorme ongelijkheid is ontstaan

²⁷ Zie Parthasarathi, Prasannan, *Why Europe grew rich and Asia did not: global economic divergence, 1600-1850* (Cambridge 2011); De Zwart, *Globalization and the colonial origins of the great divergence*; Zwart, Pim de en Jan Luiten van Zanden, *The origins of Globalization, World Trade in the Making of the Global Economy, 1500-1800* (Cambridge 2018). Parthasarathi heeft, voor India, betoogd dat het feit dat India niet, zoals grote delen van continentaal Europa, kon aanhaken bij de Engelse industriële revolutie in belangrijke mate is veroorzaakt door economische politiek van het Engelse koloniale bewind in India in de 19^e eeuw.

de VOC is gekeken, waaronder vele oudere 'grote mannen' geschiedenissen. Er zijn goede redenen om deze oudere publicaties terughoudend te benaderen vanwege het element van nationale trots, dat daarin doorgaans een rol speelde.²⁸

Het militair-politieke perspectief krijgt, naar gelang de tijd en plaats die bestudeerd worden, een andere invulling, maar wordt steeds bepaald door de algemene militaire context in Azië. Deze is door Knaap c.s. in een recente publicatie gedetailleerd beschreven langs de volgende hoofdlijnen.²⁹ In de periode vanaf 1602 tot 1635 werd, grotendeels proefondervindelijk, het fundament voor de militaire macht van de VOC gelegd. De VOC bleek door haar wendbare schepen en het effectieve geschut een maritiem overwicht te kunnen hebben op de belangrijkste Europese concurrenten, met name de Portugezen, en zeeblokkades van 'vijandelijke' havens te kunnen handhaven. Het maritieme overwicht kon ook de strijd om aan zee gelegen forten beslissen. Op land was de VOC succesvol in de strijd met kleinere machthebbers in insulair Zuidoost-Azië. Maar de VOC was op land in het geheel niet opgewassen tegen grotere en sterkere machten, zoals de grote rijken op het Indiase subcontinent, het Chinese keizerrijk en het Shogunrijk in Japan. Deze rijken beschikten op land over vele malen meer 'resources' dan de VOC.³⁰ De periode van 1635 tot 1685 was de periode van succesvolle expansie met als doel om de Portugezen uit te schakelen en de productiegebieden van (monopolie)specerijen te beheersen. In deze periode was de VOC, meer dan voorheen en daarna, een oorlogsorganisatie. De VOC veroverde in verschillende regio's van Azië territoriale gebieden, zoals in de Molukken, Ambon en Sri Lanka. In andere regio's kon de VOC de zaken naar haar hand zetten door met militair zwakke Aziatische bondgenoten, die in wezen vazallen waren, exclusieve leveringsovereenkomsten te sluiten, zoals in Zuid-India aan de Malabarkust. Knaap c.s. typeren het VOC-imperium, dat in deze periode ontstond, als een verzameling losse, ver uit elkaar gelegen gewesten die door een machtige vloot verbonden werden. In deze periode was de VOC maritiem

---

²⁸ Ik verwijs hier ter bekorting naar de historiografische overzichten van Van Goor, Subrahmayam en Arasaratnam, die in noot 6 aan de orde kwamen, en ga er op hun gezag vanuit dat van deze oudere geschiedenissen inderdaad nationale trots en een Eurocentrische benadering belangrijke kenmerken waren.

²⁹ Knaap, G.J., Henk den Heijer en Michiel de Jong, *Oorlogen overzee: militair optreden door compagnie en staat buiten Europa 1595-1814* (Amsterdam 2015).

³⁰ *Ibidem*, 83-84.

oppermachtig in confrontaties met de andere Europese mogendheden, ook Engeland.³¹ Na 1685 nam de militaire slagkracht van de VOC af en moest de VOC zich concentreren op consolidatie van de bestaande situatie. Zij verloor gaandeweg militair terrein aan de Engelsen, met name in de kustgebieden van het Indiase subcontinent. De inzetbaarheid van voldoende troepen was voor de VOC een voortdurend probleem. De VOC maakte daarom op grote schaal gebruik van Aziatische huursoldaten.³² Op land was sprake van wisselende, onduidelijke, verhoudingen met inheemse vorsten, die geregeld hun toevlucht zochten tot guerilla-achtige oorlogsvoering. Per saldo bestond er tot 1760 min of meer een militair evenwicht. In de tweede helft van de 18^e eeuw veranderden de verhoudingen beslissend. De VOC was in Azië niet meer opgewassen tegen de Britten en de Fransen. Op het Indiase subcontinent werd de EIC, door gebruik te maken van technologische en militair-strategische vernieuwingen uit Europa, de grote rijken, die voorheen onverslaanbaar waren, de baas en dit leidde tot de vestiging van het grote Engelse koloniale rijk.³³ Deze schets van de algemene context verklaart waarom het militair-politieke perspectief verschillende beelden van de VOC laat zien, al naar gelang tijd en plaats waarnaar gekeken wordt. Zo komt de VOC in Bengalen meer naar voren als een handelsmaatschappij, die de regels van de vorst van Bengalen naleefde en diplomatieke middelen inzette, terwijl, als gekeken wordt naar Sri Lanka in de onderzoeksperiode, de agressieve kant van de VOC het beeld kleurt.

2.2.4. Het sociale perspectief

---

³¹ Zie voor het bovenstaande Ibidem, 121-122.

³² Ibidem, 153-154.

³³ Dit langdurige proces van de militaire machtsovername door de Engelse EIC is schitterend, met gebruik van veel Indiase primaire en secundaire bronnen uit de onderzoeksperiode, beschreven door Dalrymple, *The Anarchy*. Het is goed om te realiseren dat de machtsovername door de EIC op het Indiase subcontinent pas honderd jaar na de onderzoeksperiode in deze scriptie goed op gang komt.

Onder het sociale perspectief groepeer ik de historiografie over de relaties van de VOC met mensen en sociale verbanden in Azië.³⁴ Daarvan lijken mij voor het onderzoek naar hart en ziel van de VOC de sociale geschiedenissen van mensen die arbeid voor de VOC verrichtten in het bijzonder van belang. Dit zijn ten eerste de personeelsleden³⁵ die werden uitgezonden naar Azië.³⁶ De VOC heeft in de bijna twee eeuwen van haar bestaan een personeelsbestand van ongeveer 1 miljoen personeelsleden vanuit de republiek naar Azië verscheept, waarvan het grootste deel in een militaire functie. Op zee en in Azië was de VOC almachtig over haar eigen personeelsleden. De VOC stelde eenzijdig de regels vast en haar leidinggevende kooplieden spraken recht over de personeelsleden.³⁷ Overtredingen waarbij de belangen van de VOC betrokken waren werden zwaar bestraft: de doodstraf kon worden opgelegd of verbanning naar een andere VOC-vestiging, die duizenden kilometers verwijderd kon zijn.³⁸ Opgelegde straffen werden door de VOC zelf voltrokken.³⁹ Na het einde van de contractduur van gewoonlijk 5 jaar duurde de machtsrelatie met het personeelslid gewoon voort.⁴⁰ Het gevolg was dat maar een kleine minderheid van het personeel, geschat op ongeveer één derde, de thuisreis ooit heeft aanvaard.⁴¹ Per saldo werd de relatie van de VOC met haar Europese personeelsleden, eenmaal ingescheept naar Azië, gekenmerkt door een grote mate van ongelijkheid.

---

³⁴ Net als bij het economische gevolgenperspectief laat ik de sociale geschiedenissen die op de Europese gebieden betrekking hebben hier verder buiten beschouwing, omdat de focus van deze scriptie ligt op de situatie in Azië.

³⁵ Het personeel van de VOC was voor een groot gedeelte afkomstig van buiten de Republiek, met name uit Noord-Duitsland.

³⁶ Het klein gedeelte van het personeelsbestand van de VOC, dat werkzaam was in het moederland laat ik korthedshalve buiten beschouwing. Ik heb geen aanwijzingen gevonden dat de relatie tussen compagnie en deze personeelsleden andere kenmerken had dan een normale arbeidsrelatie in de vroegmoderne tijd.

³⁷ Lequin, Frank, *Het personeel van de Oostindische Compagnie in de 18e eeuw, meer in het bijzonder in de vestiging in Bengalen* (Leiden 1975), 133.

³⁸ Ward, Kerry, *Networks of empire: forced migration in the Dutch East India Company* (Cambridge 2009), 77.

³⁹ Lequin, *Het personeel*, 134.

⁴⁰ Zo golden er allerlei beperkende eisen en voorschriften voor de thuisreis vanuit Azië naar Amsterdam, zoals blijkt uit Lequin, *Het personeel*, 134. Met name als er een tekort aan personeel was kon men eenvoudig gedwongen worden om aan te blijven, zoals bijvoorbeeld blijkt uit Arasarathnam, *Dutch Power in Ceylon 1658-1687*, 86-87. De thuisreis kon bovendien ernstige financiële gevolgen voor het betrokken personeelslid hebben.

⁴¹ Gaastra, *Geschiedenis van de VOC*, 91.

Daarnaast is geschreven over de Aziaten, die in de door de VOC in Azië veroverde gebieden werkzaam waren in de productie van (monopolie)specerijen. Als gemeenschappelijke noemer komt uit deze historiografie naar voren dat de productie van (monopolie)specerijen was gebaseerd op gedwongen arbeid. In Ambon (kruidnagels) en Sri Lanka (kaneel) vloeide deze gedwongen arbeid (vooral) voort uit oude sociale systemen, zoals kastesytemen. Vanouds moesten bepaalde kasten of groepen als herendienst voor de vorst specerijen oogsten. De Portugese bezetter, en later de VOC, slaagde erin om als nieuwe landsheer deze aanspraak op gedwongen arbeid over te nemen. De VOC breidde deze kasteverplichtingen in omvang geregeld uit en handhaafde deze met harde hand.⁴² Op de Banda-eilanden berustte de productie van nootmuskaat en foelie na 1621 nagenoeg geheel op arbeid van tot slaaf gemaakten. De VOC heeft vanaf het allereerste begin op een grote schaal tot slaaf gemaakten, die doorgaans van Aziatische herkomst waren, ingezet ter vervulling van haar arbeidsbehoefte.⁴³ De aangekochte (of in slavernij van de VOC geboren) slaven waren eigendom van de VOC zelf en stonden als zodanig in de boeken van de betreffende VOC-vestiging. Daarmee gaf de VOC de slavernij in haar Aziatische gebieden een nieuwe dimensie. In de voorheen bekende vormen van slavernij in Zuid-Azië, werden doorgaans de persoonlijke, religieuze en/of juridische banden tussen eigenaar en slaaf belangrijk geacht.⁴⁴ De relatie van de VOC met haar slaven was veronpersoonlijkt. De VOC vaardigde in door haar veroverde gebieden allerlei regels uit die de instandhouding van de slavernij bevorderden, zoals maatregelen om het weglopen van slaven tegen te gaan.⁴⁵ De VOC had dus niet alleen als eigenaar een vrijwel absolute macht over haar eigen slaven, maar sanctioneerde ook in haar regelgeving het houden van slaven als algemeen maatschappelijk verschijnsel. Voor de goede orde merk ik hier op dat de VOC en haar personeelsleden ook buiten de koloniën gebruik maakte van gedwongen arbeid. De schaal waarin dat gebeurde verschilt echter van de koloniale gebieden.

---

⁴² Knaap, G.J., *Kruidnagelen en Christenen: de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de bevolking van Ambon 1656-1696* (Utrecht, 2004), 204-205. In Sri Lanka was de gehele kaneelproductie gebaseerd op dergelijke gedwongen arbeid door een kaste van kaneelschillers.

⁴³ Lucassen, Jan, 'A Multinational and its Labor Force: The Dutch East India Company, 1595-1795', *International Labor and Working-Class History*, 66 (2014), 12-39, aldaar 24.

⁴⁴ Ward, *Network of Empires*, 73, 81.

⁴⁵ Vgl. bijv. Knaap, G.J., *Kruidnagelen en Christenen*, 175.

Het sociale perspectief opent, daarnaast, de deur naar tal van andere sociale geschiedenissen over uiteenlopende sociale aspecten van Aziatische vroegmoderne samenlevingen, waarin de VOC een kleinere of grotere rol speelde. Ook deze historiografie gaat voornamelijk over samenlevingen, waar de VOC een territoriaal bewind voerde.⁴⁶ Het bovenstaande samenvattend, komt als grote lijn uit de historiografie naar voren dat de sociale gevolgen van het functioneren van de VOC veel ingrijpender waren in gebieden waar de VOC een territoriaal bewind voerde dan in gebieden, waar de aanwezigheid van de VOC beperkt was tot een factorij, net zoals bij de economische gevolgen van de VOC het geval is. In alle situaties brengt het sociale perspectief de autoritaire kant van de VOC in beeld brengt, met name in de relaties van de VOC met uiteenlopende groepen mensen die voor haar werkten. In publicaties vanuit het sociale perspectief wordt de VOC dan ook veelal gekenschetst als overheid en niet als bedrijf.⁴⁷

---

⁴⁶ Door een paar schrijvers is onderzocht welke invloed de VOC, afgezien van de gedwongen arbeid, had op sociale structuren in de door haar gekoloniseerde gebieden. Het beeld dat eruit naar voren komt is divers. G.J. Knaap heeft in *Kruidnagelen en Christenen* onderzocht welke veranderingen in de Ambonese maatschappij door het VOC-bewind zijn veroorzaakt. Aan de orde komen: godsdienst (IV), demografische geschiedenis (V), vrije arbeid en slavernij (VI), herendiensten (VII). Zijn conclusie is dat overwegend sprake was van continuïteit. De VOC was in het algemeen terughoudend om bestaande sociale verbanden te veranderen, ook als deze sociale verbanden in Europa niet bestonden en/of werden afgewezen, zoals het kastesysteem. Deze houding werd niet alleen bepaald door de wens om sociale rust te bewaren, maar ook bij het eigen belang van de VOC bij het blijven bestaan van de oude kasteverplichtingen. Continuïteit van sociale systemen is ook de rode draad in de studie van Dewasiri, Nirmal Ranjith, *Peasant in transition: agrarian society in Western Sri Lanka under Dutch rule, 1740-1800* (Leiden 2007) over een boerengemeenschap buiten de kaneelwinningsgebieden in Sri Lanka. Goor, J. van, *Jan Kompenie as schoolmaster: Dutch education in Ceylon 1690-1795* (Groningen 1978) heeft het Hollandse onderwijssysteem op Sri Lanka onderzocht. De VOC meende belang te hebben bij bekering omdat een Protestante lokale bevolking als betrouwbaarder werd gezien. Was iemand eenmaal bekeerd, dan was het niet meer toegestaan om de oude godsdienst op te pakken. Raben, Remco, *Batavia and Colombo: the ethnic and spatial order of two colonial cities 1600-1800* (Leiden 1996) heeft onderzoek gedaan naar de samenstelling van de bevolking van koloniale steden in door de VOC veroverde gebieden. Raben concludeerde onder andere dat de VOC bevolkingsgroepen op twee manieren scheidde, namelijk door uitsluiting van Aziaten, meestal niet-Christenen en inheemse groepen, uit de binnensteden vanwege veiligheidsredenen. Scheiding van de verschillende Aziatische bevolkingsgroepen onderling gebeurde ook om pragmatische redenen en om het geheel beter bestuurbaar te maken.

⁴⁷ Zoals 'Dutch colonial government' door Raben, *Batavia and Colombo*, 294, 'empire within a state' door Ward, *Networks of Empire*, 57, de 'VOC-staat' en 'koloniale staat' door Knaap, *Kruidnagelen en Christenen*, 37 en 'the company as Suzerain' door Van Goor, *Jan Kompenie as Schoolmaster*.

2.2.5. Het cultuurhistorische perspectief

De tot hier besproken vier perspectieven brengen samen de empirische, 'harde', kant van de VOC breed in beeld. Maar zou het hier stoppen, dan zou, in de woorden van Foucault, een 'impoverished idea of the real' worden gegeven, door geen ruimte te laten aan verbeelding.⁴⁸ Hoe werd het zelfbeeld van de bij de VOC betrokken personen bepaald door die empirische kant, hoe representeerden zij de mensen met wie zij in Azië te maken en, omgekeerd, hoe representeerden de Aziaten de VOC, hoe spraken zij daarover en welke machtsstructuren liggen in de taal die zij gebruikten besloten (discoursen) en hoe legitimeerde dit alles weer de operatie van de VOC? Dit zijn thema's, die binnen de benadering van de New Cultural History aan de orde komen.⁴⁹ Binnen deze algemene thematiek onderscheid ik binnen de historiografie vier onderwerpen, die kunnen bijdragen aan het onderzoek naar de ziel van de VOC.⁵⁰

Het eerste onderwerp betreft de invalshoek van de culturele ontmoetingen tussen Europeanen en Aziaten. Het onderzoeksterrein van *cultural encounters* in een koloniale context is ontwikkeld door Pratt.⁵¹ Zij spreekt, in deze context, over *colonial*

---

⁴⁸ Citaat uit Peter Burke, *What is cultural history*, (derde druk, Cambridge 2019) 65.

⁴⁹ Zie in algemene zin over de NCH Lynn Hunt, 'Introduction', in: Lynn Hunt (ed.), *The new cultural history* (Berkeley 1989) 1-22, aldaar 16-17. De NCH is aan het eind van de jaren tachtig van de vorige eeuw opgekomen. Binnen de NCH wordt het begrip cultuur heel breed opgevat. Het besef is ontstaan dat veel begrippen, waarvan tot dan toe werd aangenomen dat ze een stabiele betekenis hadden, cultureel bepaald zijn en dat daardoor hun betekenis instabiel wordt. Daarmee komen ze binnen het bereik van de cultuurgeschiedenis. Dit geldt zelfs voor begrippen, waarvan werd aangenomen dat ze een stabiele biologische betekenis hadden, zoals huidskleur en geslacht. Ook allerlei begrippen, die in het kader van het onderzoek naar de VOC van belang zijn, zoals de compagnie zelf, imperium, handel, oorlogsvoering, slavernij en gedwongen arbeid. Representaties komen centraal te staan: wat doet het begrip in de context en wat is de relatie tussen het begrip en de wereld die het probeert te representeren. Daarnaast wordt de relatie tussen taal en de reële wereld geproblematiseerd. Discoursen krijgen een bepalende rol, die Burke definieert als praktijken die 'systematically construct (form) the objects of which they speak'. Zie Burke, *What is cultural history*, hoofdstuk 4, 52 e.v.

⁵⁰ In het onderstaande put ik voornamelijk uit de Angelsaksische historiografie over het Engelse koloniale bewind op het Indiase subcontinent, omdat onderzoek over deze onderwerpen in relatie tot de VOC nauwelijks is gedaan. Onderzoek naar de Franse en met name Spaanse koloniale situatie laat ik omwille van de omvang buiten beschouwing.

⁵¹ Pratt, Mary Louise, *Imperial eyes: travel writing and transculturation* (tweede druk, London 1992).

encounters. De door haar geïntroduceerde kernbegrippen in het kader van deze ontmoetingen zijn: *contact zones*, *anti-conquest*, *innocence* en *autoethnography*. *Contact zone* staat voor het wederzijdse karakter van deze ontmoetingen. *Anti-conquest* en *innocence* brengen de representatiestrategieën van de betrokken Europeanen in beeld als voorwerp van onderzoek, waarmee zij zowel hun onschuld verwoordden ('wij zijn hier niet om te veroveren') als de vanzelfsprekendheid van de Europese hegemonie. Met *autoethnography* wordt bedoeld de zelfrepresentatie van de (vaak met geweld) gekoloniseerde onderdanen in door de kolonisator gebruikte terminologie.⁵² Gezegd kan worden dat op deze manier de harde kant van de koloniale werkelijkheid wordt gelegitimeerd, zowel door de kolonistoren als door de gekoloniseerden. De benaderingswijze van Pratt is, met veelbelovende resultaten uitgewerkt in onderzoek naar ontmoetingen in het door Engeland gekoloniseerde India.⁵³ Een ander interessant aspect van het onderzoeksgebied van de *cultural encounters* is de totstandkoming van kennis in de *contact zones* als een hybride proces, waaraan Europese en lokale Aziatische kennis beide bijdragen.⁵⁴

---

⁵² Ibidem, 4-7.

⁵³ Singh, Jyotsna G., *Colonial narratives/cultural dialogues: discoveries of India in the language of colonialism* (London 1996) en Malik, Jamal, (red.) *Perspectives of mutual encounters in South Asian history, 1760-1860*. (Leiden 2000). Uit onderzoeken van Singh en Malik blijkt dat deze concepten van Pratt een beter begrip kunnen geven van de Britse koloniale situatie op het Indiase subcontinent. Singh ontdekte in zijn onderzoek, dat mede betrekking heeft op de vroege periode van kolonisatie door de EIC, opvallende verschillen tussen de narratieven in brieven van Engelsen over gebeurtenissen in die periode: voor de Engelse ambassadeur stond het koloniale narratief in het teken van commerciële en politieke macht, maar een meer op afstand staande Engelse reiziger definieerde de *cultural encounters* met Indiërs niet in termen van commerciële of politieke macht, maar als 'verhaal', waar hij met verbazing naar keek, *innocence* dus. Singh analyseert op 46 dat laatstgenoemde juist door die blik van onschuldige, verbaasde waarnemer model staat voor de *anti-conquest* van Pratt. Het boek van Malik gaat ook over de Engelse kolonisatie in India, maar betreft een veel latere periode. In dit boek wordt een aantal casestudies van *cultural encounters* gepresenteerd, waarvan misconcepties, mistverstanden en misinterpretaties van het gedrag van de ander gemeenschappelijke noemers zijn. Hierdoor werden beelden van de ander geconstrueerd en gereconstrueerd, die zowel leidden tot *othering* en de constructie van de eigenheid van zichzelf. Door de machtsstrijd tussen Engelsen en Indiërs veranderden de wederzijdse percepties en veranderden culturele contacten in culturele collisies (Malik, *Perspectives of mutual encounters*, 4, respectievelijk 10.)

⁵⁴ Winterbottom, Anna, *Hybrid knowledge in the early East India Company world*. (London 2016). Winterbottom schrijft een culturele geschiedenis van de productie van 'nuttige' en 'natuurlijke' kennis in de vroege EIC-vestigingen. Zij onderzoekt de totstandkoming en verplaatsing van die kennis in en tussen de vestigingen van de EIC in periode van 1660 tot 1720 aan de hand van zes casus. Zij probeert aan te tonen dat de bron van die kennis hybride is, dat wil zeggen dat die kennis transcultureel wordt verzameld en vervolgens gaat

Het tweede onderwerp is de nieuwe intellectuele geschiedenis van imperium.⁵⁵ Dit onderwerp past binnen de bredere oriëntatie in de NCH op intellectuele praktijken en is ontstaan in de Angelsaksische historiografie.⁵⁶ Raben heeft in 2013 de *new imperial history* geïntroduceerd in de Nederlandse historiografie.⁵⁷ Koekkoek c.s. hebben de zelfperceptie in de Hollandse republiek

---

circuleren in de EIC-wereld. (pag. 1-4) Een van de casus heeft betrekking op het boek van Robert Knox over zijn lange gedwongen verblijf op Sri Lanka bij de vorst van Kandy, een bron. (hoofdstuk 5, 'Bio-Prospecting and Experimentation: Producing and Using *An Historical Relation of Ceylon*', 140-162). Over het verhaal van Robert Knox is in oudere historiografie veel geschreven, bijvoorbeeld in het kader van onderzoek naar de militaire technologie waarover de vorst van Kandy beschikte, maar Winterbottom bekijkt deze bron door een nieuwe 'lens' en ontdekt dat via Robert Knox veel kennis over door de Singhalezen gebruikt voedsel en natuurlijke medicamenten en, verrassend genoeg, ook over de Singhalese politiek werd verspreid in Europa en over de vestigingen van de EIC op andere continenten.

⁵⁵ De Engelse term is *new imperial history*.

⁵⁶ Armitage, David, *The ideological origins of the British Empire* (Cambridge 2000); Wilson, Kathleen, 'Introduction: histories, empires, modernities', in: Wilson, Kathleen (red.), *A new imperial history: culture, identity, and modernity in Britain and the Empire, 1660-1840* (Cambridge 2004), 18; Sen, Sudipta, 'Liberal government and illiberal trade: the political economy of "responsible government" in early British India', in: *Ibidem*, 136-156, aldaar 150; Fitzmaurice, Andrew, 'The Dutch empire in intellectual history', *BMGN-Low Countries Historical Review* 132 (2017), 97-109, aldaar 102-103.

Vertrekpunt is de studie van Armitage over de ontwikkeling van Britse opvattingen over *empire* en, daardoor, de opkomst van de Britse *imperial identity* van midden 16^e eeuw tot midden 18^e eeuw. Wilson heeft, daarop voortbouwend, een programma van een *new imperial history* geschetst rond de thema's van het gewicht van imperium op Britse sociale en culturele praktijken en identiteiten, de overzeese netwerken van elke dag, waardoor vervoer van mensen, goederen en ideeën werden geconcretiseerd en de rol van representaties in het mogelijk maken van het mystificeren en het betwisten van Britse imperiale macht. Dit is onder meer uitgewerkt door Sudipta Sen over het culturele verkeer tussen Engeland en India. Sen betoogt dat dit geen eenzijdige, maar een tweezijdige uitwisseling was. De eisen die het regeren in India stelde beïnvloedde de denkbeelden over politieke economie in Engeland. Hierbij speelt een centrale rol het begrip 'vrije handel' als wachtwoord van de vestiging van koloniale macht, dat, naar gelang de omstandigheden in India en de koloniale behoeften, bovendien voortdurend van inhoud veranderde. Fitzmaurice schetst het algemene beeld dat in de vroegmoderne tijd het hebben van overzeese rijken werd gezien als cruciaal voor de overleving van de moederstaat en dat in dat beeld de compagnieën een belangrijke rol speelden. Zij werden gezien als politiek lichaam en stonden, net als de individuen die ervan deel uitmaakten, zij aan zij met het moederland. Als zodanig werden ze gezien als onontbeerlijk instrument voor de expansie van bepaalde Europese staten. Dit beeld bleef overigens niet stabiel en veranderde vanaf de loop van de 18^e eeuw herhaaldelijk.

⁵⁷ Raben, Remco, 'A New Dutch Imperial History?', *Perambulations in a Prospective Field*, *BMGN-Low Countries Historical Review* 128 (2013) 5-30. Aldaar, op blz. 7, vat hij de drie zwaartepunten van de *new imperial history* als volgt samen. Het eerste houdt in dat culturele perspectieven overheersen en niet politieke en economische. Het tweede behelst een groeiende belangstelling voor ruimtelijke dimensies van imperiale relaties, in het bijzonder de effecten van het vervoeren van mensen en ideeën. Het derde is een nadruk op

over het eigen imperium onder de loep genomen. Zij analyseren het Hollandse imperiale zelfbeeld van uitzonderlijkheid, die inhiel in het Nederlandse imperium op zeehandel was gebaseerd en niet op expansionistisch imperialisme. Dit zelfbeeld stak, in de collectieve beleving in Holland, gunstig af tegen het beeld dat bestond van de imperia van andere Europese landen. In de bijdragen in hun boek wordt onderzocht waar dit zelfbeeld vandaan komt, hoe het zich heeft ontwikkeld en hoe deze visies zich verhouden tot koloniale praktijken.⁵⁸ Raben concludeert dat de Hollandse visies over imperium vanaf het begin paradoxaal waren en altijd zijn gebleven. Er was geen monolitische imperiale mindset. Die verschilde naar tijd en plaats. Aan de ene kant bestond de perceptie van een terughoudend, op handel gebaseerd, cultureel respectvolle vorm van Hollands kolonialisme, en aan de andere kant was er de grimmige realiteit van niets ontziend en permanent geweld, gedwongen arbeid en racisme.⁵⁹ Hoe keken de betrokkenen bij de VOC aan tegen macht en imperium, wat zagen zij als eigen aan de VOC en hoe legitimeerden hun opvattingen het militaire geweld dat de VOC gebruikte? Dat zijn enkele van de vragen, die zich binnen dit tweede onderwerp opdringen.

Het derde onderwerp heeft betrekking op een ander aspect van het zelfbeeld van de VOC leiding op de Aziatische handelsposten en koloniën over de institutionele context van de VOC, namelijk in hoeverre zij zichzelf meer als onderdeel van de VOC als 'Hollandse' organisatie zagen als of als actoren in de lokale Aziatische samenlevingen. In de historiografie komt herhaaldelijk naar voren dat feitelijke invloed van het Europese hoofdkwartier op de gang van zaken in Azië gering was, en dat dit effect had op het zelfbeeld van met name de leidinggevende functionarissen in Azië. Zo vindt Winterbottom dat de Britten in de EIC-factorij in het Oost-Indiase Madras zich het meeste identificeerden als vazallen van de vorst van Golconda nadat de vorst van Golconda hen had ontzet uit de zeeblokkade door

---

het 'webbed character' van imperia en de wederzijdse beïnvloeding tussen verschillende delen van het imperium. Hij benadrukt ook de verschillen tussen de Nederlandse identiteit en de Britse.

⁵⁸ René Koekkoek, Anne-Isabelle Richard en Arthur Weststeijn, 'Introduction: Intellectual History in Imperial Practise', in: Koekkoek e.a., *The Dutch empire between ideas and practice*, 1-19.

⁵⁹ Raben, Remco, 'Epilogue. Colonial Distances: Dutch Intellectual Images of Global Trade and Conquest in the Colonial and Postcolonial Age', in *Ibidem*, aldaar 205 en 224.

de VOC.⁶⁰ Stern concludeert dat de leiding van de EIC in Noord-India aan de *farman* van de Moghul-keizer een vergelijkbare waarde als aan het Engelse octrooi.⁶¹ Naar dit aspect van het zelfbeeld van de VOC-bestuurders in Azië is bij mijn weten geen onderzoek gedaan, maar wel blijkt uit recent onderzoek van Odegard dat de VOC-bestuurders in Amsterdam geen effectieve controle hadden over het in Azië te voeren beleid.⁶² Dit roept de vraag op of de leiding van de VOC in Azië zichzelf beschouwde als behorend tot één, vanuit Europa aangestuurde, organisatie of als zelfstandig handelende Aziatische actor.⁶³

Een interessant vierde onderwerp is naar mijn mening de beeldvorming bij de VOC-betrokkenen in Azië over het sociale beleid van de VOC in Azië, toegespitst op slavernij en gedwongen arbeid, en dan met name in gebieden waarin de VOC een territoriaal bewind had en slavernij en gedwongen arbeid dus het meest pregnant aan de orde waren. Hoe legitimeerden ze deze kant van de operatie van de VOC voor zichzelf en welke verhalen vertelden ze daarover aan het moederland? Voor de latere koloniale periode beschreef Wekker de paradoxen tussen de zelfrepresentaties in Nederland op het punt van de vurige ontkenning van rassendiscriminatie en koloniaal geweld enerzijds en de praktijk van agressief racisme en xenofobie in de koloniën anderzijds.⁶⁴ Hoe was dat in de twee eeuwen waarin de VOC bestond, de 17^e en de 18^e, en verschilden deze verhalen naar tijd en plaats, al naar gelang de (machts)positie van de VOC?

---

⁶⁰ Winterbottom, *Hybrid knowledge in the early East India Company world*, 12: '(...) represent themselves variously as loyal subjects of the English king and as a quasi-democratic body capable of electing their own leader, in direct contravention of Company policy, but lastly and most decisively as vassals of the ruler of Golconda.'

⁶¹ Stern, *The Company-state*, 13.

⁶² Odegard, 'A Company of State', 142. Dit ging over een onderwerp dat voor de VOC van cruciaal belang was, te weten het bouwen van forten. De bewindvoerders in Amsterdam stuurden in het begin van de jaren 1680 een hoge gezant, Van Reede tot Drakensteyn, naar Azië om controle over de Aziatische bureaucratie te herstellen. Op het belangrijkste punt, het fortificatieprogramma van de Aziatische bureaucratie koos Van Reede, eenmaal in Azië, de kant van de Aziatische bureaucratie en besloot om meer forten te bouwen, in strijd met het doel van zijn missie.

⁶³ Odegard, *Ibidem*, neigt naar het laatste: 'This should serve to reinforce our understanding of the company's men in Asia as "free agents" who could act in pursuit of their own interests and affairs and could be checked only with great difficulty by their principals from the Netherlands.'

⁶⁴ Wekker, Gloria, *White innocence: paradoxes of colonialism and race* (Durham 2016).

Het bovenstaande wijst uit dat er nog maar weinig onderzoek is gedaan naar de VOC vanuit het cultuurhistorische perspectief. Veel van het onderzoek betreft de EIC. De onderzoeksresultaten in de historiografie zijn niet zomaar toepasbaar op het onderzoek naar hart en ziel van het koloniale bewind van de VOC, laat staan in Sri Lanka in de onderzoeksperiode, omdat culturele koloniale identiteiten naar tijd en plaats onderling sterk verschilden.⁶⁵ De onderzoeksresultaten laten zien dat de over vier genoemde onderwerpen, en dat lijstje kan ongetwijfeld worden aangevuld, nog een heel onderzoeksterrein braak ligt.

2.3. Synthese: naar een geïntegreerd perspectief

Mijn historiografische onderzoek levert versnipperde en soms tegenstrijdige beelden op, wat doet denken aan de parabel van de blinde mannen en de olifant, een oud en bekend verhaal op het Indiase subcontinent.⁶⁶ Een koning beval zijn blinde onderdanen om het wezen van een olifant te onderzoeken en verdeelde hen in groepen. Elke groep werd naar een ander lichaamsdeel van de olifant geleid, de kop, de slurf, de poten, de staart enz. en mochten dat lichaamsdeel bevoelen. Niet verwonderlijk kwamen de groepen op grond van hun beperkte onderzoek tot totaal verschillende conclusies over het wezen van wat zij onderzocht hadden. De groep die de poot had onderzocht was te weten gekomen dat de olifant een pilaar is, de slagtanggroep dat een olifant een reusachtige pin is, enzovoorts. Dat is ook aan de orde bij het historisch onderzoek volgens de verschillende deelperspectieven: elk deelperspectief heeft zijn eigen, beperkte, pakket aan onderwerpen en leidt daarom tot andere conclusies. Mijn historiografische onderzoek heeft daarnaast waardevolle bouwstenen opgeleverd voor een geïntegreerd perspectief, een methodologische 'tool', waarin de besproken (deel)perspectieven een plaats kunnen krijgen en elkaar aanvullen.

2.3.1. De harde kern (het hart)

---

⁶⁵ Raben, 'A New Dutch Imperial History?', 9.

⁶⁶ Ontleend aan Damien Keown, *Buddhism, A Very Short Introduction* (Oxford 2013), 1-2.

De basis van het perspectief moet de bedrijfseconomische kant van het economische perspectief zijn. Want de winstgedrevenheid was de motor van het handelen van de VOC. De onvervreembare kern van de VOC vindt men hier, ongeacht tijd en plaats waarnaar wordt gekeken. Bij de beleidsbepalers van de VOC bestond de overtuiging dat dit het beste kon gebeuren als monopolist en er zijn sterke aanwijzingen dat dit op goede gronden berustte. Dat was de kernfilosofie van de VOC: winst maken door de handel in specerijen, waar mogelijk als monopolist, waardoor de VOC zowel de productie van die specerijen in Azië, het vervoer en de verkoop, met name in Europa, kon beheersen. Of dat een realistisch doel was, werd bepaald door geografische bijzonderheden met betrekking tot de productie, namelijk of een specerij in een geografisch beperkt gebied in Azië werd geproduceerd, en verder door de kenmerken van de wereldmarkt in die specerijen. Als een monopolie geen realistische optie was, streefde de VOC in elk geval naar een zo groot mogelijke mate van controle over de keten van productie in Azië tot de verkoop in Europa, inzichtelijk gemaakt volgens de *Stufentypologie* van Rothermund. Soms moest de VOC het echter doen met het in concurrentie inkopen en het eveneens in concurrentie verkopen van haar handelswaar, bijvoorbeeld in de handel met China. Elders handelde de VOC echter als monopolist die de lakens uitdeelde en de prijzen manipuleerde, zoals het geval was met de kaneel vanwege het feit dat kaneelbomen alleen op Sri Lanka groeiden. Tussen deze uitersten bestonden vele kleuren grijs. De analyse van hart en ziel van de VOC in een specifieke tijd en plaats wordt bepaald door deze bedrijfseconomische drijfveren en mogelijkheden.

Onverbrekkelijk verbonden met het bedrijfseconomische perspectief is het militair-politieke perspectief. Het streven naar een monopolie op de productie, of een daarmee zoveel mogelijk gelijkende mate van controle op de productie en handel, is nergens op basis van goede wil en gelijke verhoudingen gerealiseerd. Er was steeds controle over de productiegebieden en over de handelsroutes over zee nodig, en dat vereiste militaire macht: om productiegebieden te veroveren, om exclusieve contracten met lokale machthebbers af te dwingen en om gewapend op te treden tegen concurrerende Europese compagnieën. Het militair-politieke perspectief komt daarom, als randvoorwaardelijk voor de bedrijfseconomische ambities, onmiddellijk na het economische perspectief in de beschouwing. Ook het militair-politieke

perspectief laat naar tijd en plaats een sterk verschillend beeld zien. Zo was de VOC zowel de organisatie die zich in Noord-India nauwgezet aan de regels van de grote Moghul moest houden en daar militair niets had in te brengen als de organisatie die haar militaire overmacht op de Banda eilanden gebruikte om een absolute heerschappij op de eilanden te vestigen en nagenoeg de gehele bevolking om het leven te brengen. Afhankelijk van de situatie laat het militair-perspectief dus heel verschillend gedrag van de VOC zien, en daarbij hoort ook, zeker in de periode van 1635 tot 1685, een bijzonder agressieve kant. Het bedrijfseconomische en het militair-politieke perspectief, tezamen bekeken, brengen zo twee uiterste situaties van de VOC in beeld: de organisatie die, zonder territoriale hegemonie, handel drijft in concurrentie én de organisatie die territoriale hegemonie had en als monopolist handel dreef, terwijl ook hier allerlei tussenvormen bestonden.

Het sociale perspectief en het economische gevolgenperspectief, beide toegespitst op de gevolgen van het optreden van de VOC voor de Aziatische gemeenschappen en lokale economieën, krijgen daarna in het geïntegreerde perspectief een plaats. Deze perspectieven worden zeer verschillend ingevuld, al naar gelang de kenmerken van de lokale situatie in het continuüm tussen de beide uitersten. Die gevolgen waren veel ingrijpender en negatiever in situaties waarin de VOC de autoritaire machthebber over een bepaald gebied was.

2.3.2. De zachte schil van de VOC (de ziel)

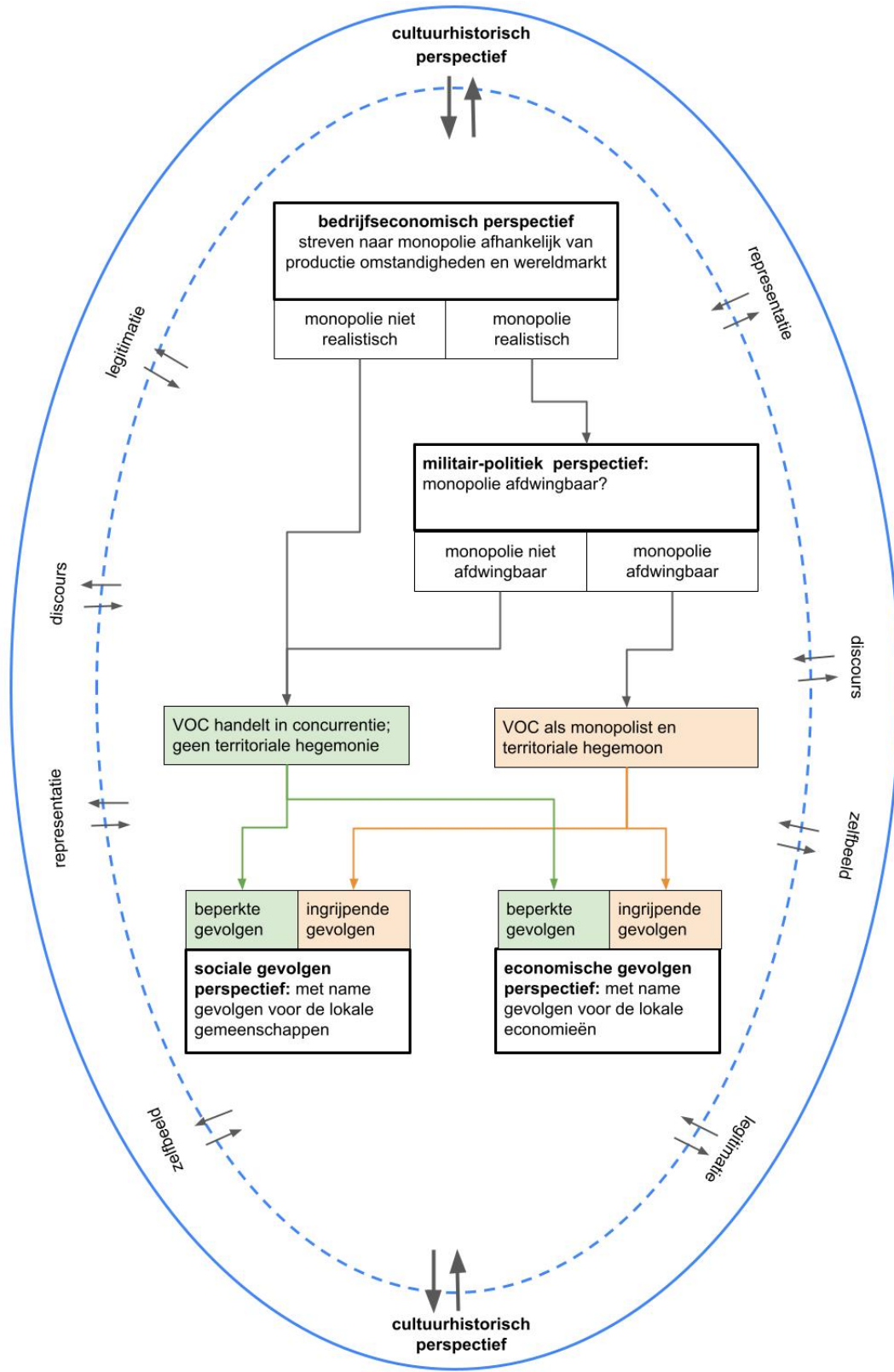
Rond deze 'harde kern', het 'hart', wordt de analyse van hart en ziel van de VOC compleet door ook de 'zachte' kant, de 'ziel' van de VOC in de beschouwing te betrekken. Dit komt aan de orde in het cultuurhistorische perspectief, dat als het ware als een schil de harde kern omvat. In dit perspectief moet 'cultuur' breed worden opgevat, volgens de benadering van de New Cultural History. Het cultuurhistorische perspectief voegt aan de analyse belangrijke elementen toe. De betreft het zelfbeeld van degenen die bij de VOC betrokkenen waren, de wijze waarop zij aankeken tegen de Aziaten met wie zij in contact kwamen en omgekeerd. Door de definitie van deze relaties werd macht uitgeoefend en het optreden van de VOC, waarvan geweld en onderdrukking belangrijke kenmerken waren,

gelegitimeerd, wat dat optreden weer beïnvloedde. De cultuur werd dus mede bepaald door de objectieve omstandigheden waarin de VOC in een bepaalde situatie verkeerde, maar die omstandigheden werden op hun beurt weer beïnvloed door de interpretaties en zingeving die de betrokkenen daaraan wisten te geven.

2.3.3. Geïntegreerd perspectief

Het geïntegreerde perspectief laat zien dat de VOC niet één onveranderlijk hart en één onveranderlijke ziel had. Daarvoor waren de omstandigheden waarmee de VOC te maken had té verschillend, zowel naar tijd als naar plaats. De VOC was zowel de organisatie die zichzelf in Amsterdam graag zag als handelsonderneming die op voet van gelijkheid handel dreef als de organisatie die er koloniale praktijken in de Aziatische bezittingen op nahield waarvan geweld en dwang belangrijke componenten waren, zowel machtig was als onmachtig, zowel monopolist als een in concurrentie handelende ondernemer, en alle tinten grijs die daartussen liggen.

Mijn conclusie is dat het mogelijk is gebleken om alle (deel-) perspectieven in één perspectief te integreren om tot een vollediger beeld van hart en ziel van de VOC in een bepaalde tijd en ruimte te komen. Ik besluit met een voorzet om het voorgestelde geïntegreerde perspectief visueel te presenteren in de volgende figuur.

3. Hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658-1675

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk komt de centrale onderzoeksvraag aan de orde. Tot welk inzicht over hart en ziel van het bewind van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658 tot 1675 leidt de toepassing van het geïntegreerde perspectief? Dit onderzoek dient daarmee in wezen als pilot om de deugdelijkheid en werkbaarheid van het in het vorige hoofdstuk ontwikkelde geïntegreerde perspectief te toetsen. De analyse bestaat uit twee stappen: de harde kern en de zachte schil. Dit zijn de onderwerpen van de volgende twee paragrafen. In paragraaf 4 concludeer ik en vat ik het inzicht over hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de onderzoeksperiode samen.

3.2. De harde kern (het hart)

3.2.1. Bedrijfseconomie: De kaneel centraal

Algemeen wordt in de historiografie aangenomen dat de kaneel, en met name de mogelijkheid om de handel daarin te monopoliseren, voor de jonge VOC de *raison d'être* is geweest voor haar aanwezigheid op Sri Lanka. Bedrijfseconomisch draaide in de onderzoeksperiode veel, zo niet alles, om kaneel. Sinds mensenheugenis groeiden 'echte' kaneelbomen op natte grond in het kustgebied in het zuidwesten van Sri Lanka als enige plaats, en nergens anders ter wereld.⁶⁷ Kaneel wordt gewonnen uit de bast van deze *Cinnamomum verum*.⁶⁸ In Europa was Sri Lankaanse kaneel als

---

⁶⁷ Het productiegebied omvatte de strook tussen Negombo in het noorden en Galle in het zuiden. Zie Arasaratnam, S., *Dutch Power in Ceylon*, 321 en de kaartbijlage. Buiten Sri Lanka groeide alleen aan de Malabarkust in Zuid-India een inferieure, aan de 'echte' kaneel verwante, soort, de 'cassia ligna', die maar een fractie van de Sri Lankaanse kaneel waard was. Pas in de moderne tijd is geleidelijk met succes is geprobeerd om kaneel elders in plantages aan te planten Zie Ibidem, 314.

⁶⁸ Dasanayake, Rohitha, 'Cinnamon: A Spice of an Indigenous Origin-Historical Study', *Online Refereed Journal of the Center of Indigenous Knowledge and Community Studies, Sabaragamuwa University of Sri Lanka* 01 02 (2016), 46-58, aldaar 46. Volgens Dasanayake werd kaneel al in

waardevolle specerij al in de oudheid bekend en geliefd, maar de herkomst was tot de late middeleeuwen onbekend.⁶⁹ De Portugezen kregen als eerste Europeanen in het begin van de 16^e eeuw controle over de kaneelproductie. Ze benutten een successieconflict in het koninkrijk Kotte, dat de macht had over het productiegebied van kaneel, veroverden Kotte vervolgens en kregen daardoor de heerschappij over het hele gebied, waar kaneelbomen groeiden.⁷⁰ De Portugezen verkochten de kaneel aan Arabische handelaren in de havens van Sri Lanka. In de eerste decaden van de 16^e eeuw was er volgens Arasaratnam, mede door de groeiende Europese vraag, sprake van een vervijfvoudiging van de prijs van kaneel in de handel op de Indische oceaan.⁷¹

Aan het eind van de 16^e eeuw, in de aanloop van de oprichting van de VOC, waren de unieke commerciële mogelijkheden van kaneel, vanwege de combinatie van het beperkte productiegebied op Sri Lanka en de waarde van kaneel op de Europese markten, voor de VOC een bekend gegeven. Jan Huygen van Linschoten had er namelijk in zijn *Itineratio* uit 1596 uitgebreid de aandacht op gevestigd.⁷²

3.000 BCE op Sri Lanka gewonnen. De methode van winning is altijd onveranderd gebleven. De bast van de in het wild groeiende kaneelboom wordt 'geschild' en deze bast gaat, als ze droogt, oprollen en geur afgeven.

⁶⁹ Ibidem, 48-56. Eeuwenlang werd de kaneel in de havens van Sri Lanka verkocht aan Arabische handelaren. Deze verhandelden de kaneel langs de handelsroutes op de Indische Oceaan, die waren aangesloten op havens op het Arabische schiereiland. Vandaar vond de kaneel zijn weg naar Europa. De herkomst werd door tussenhandelaren effectief geheimgehouden. Zo dacht Herodotus dat kaneel in Arabië groeide. Plinius de oudere wist dat kaneel op het Arabisch schiereiland van elders werd aangevoerd, maar had geen idee waar vandaan. Pas in de late middeleeuwen werd de oorsprong van de kaneel in Europa bekend.

⁷⁰ Schrikker, Alicia., *Dutch and British colonial intervention in Sri Lanka, 1780-1815: expansion and reform* (Leiden 2007) 18.

⁷¹ Arasaratnam, S., 'JHO Paulusz on the 1638 Westerwolt treaty in Ceylon: A rejoinder', *Bijdragen tot de taal-, land-en volkenkunde* 138 (1982) 191-205, 198 met verdere verwijzing naar C.R. da Silva.

⁷² In 1596, zes jaar voor de oprichting van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) in 1602, werd door de Amsterdamse uitgever Claesz de *Itinerario, voyage ofte schipvoert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien* van Jan Huygen van Linschoten uitgegeven. Van Linschoten had jarenlang verbleven in Goa aan de westkust van India, dat toen de Portugese koloniale hoofdstad. In de geïllustreerde *Itinerario* liet Van Linschoten zijn Hollandse lezers kennis maken met de wereld ten oosten van de Kaap de Goede Hoop, de daar wonende volkeren en hun gewoonten en gebruiken. Van Linschoten besprak onder meer 'alle vruchten, boomen, planten, en gemeen kruyden' in Azië en prees de smaak, de medicinale eigenschappen en de commerciële mogelijkheden ervan aan. (Het 49. Capittel, vanaf 72). Over kaneel schreef Van Linschoten dat het 'water' van de kaneel 'seer lieflijk om te drincken ende te riecken' is en 'is oock goet teghen stinckende asemen ende quade reucke

Volgens Van Linschoten groeide de beste kaneel in grote hoeveelheden in het wild op Sri Lanka.⁷³ De prijs van die kaneel was volgens Van Linschoten drie keer de prijs van de wilde kaneel van de Malabarkust.

Vanaf 1638 zag de VOC kans om een gedeelte van de kaneelproductiegebieden te controleren en was er concurrentie tussen Hollanders en Portugezen. In 1658 kreeg de VOC alle productiegebieden van kaneel in handen. Omdat de VOC, anders dan voorheen de Portugezen, ook alle schakels in de keten van vervoer en verkoop, zowel op de markten in Europa als in Azië, beheerste, konden de verkoopprijzen van kaneel op de Europese markten vervolgens snel verder stijgen.⁷⁴ De VOC zag bovendien kans om de productie van kaneel op Sri Lanka flink op te voeren.⁷⁵ Omdat, zoals hierna wordt toegelicht, de VOC de kaneel nagenoeg kostenvrij in handen kreeg, werd de handel in kaneel één van de gouden eieren van de VOC. Kaneel bracht in de jaren 1670 voor de VOC meer op dan welk ander product dan ook.⁷⁶

De kaneelopbrengsten kwamen niet ten goede aan de VOC-vestiging in Sri Lanka, maar werden in de boekhouding van de VOC bijgeboekt in de 'algemene middelen' als aflossing op een veronderstelde schuld van de koning van Kandy aan de VOC.⁷⁷ De kosten van de VOC-vestiging in Sri Lanka moesten dus door andere inkomsten worden opgevangen. Dat lukte niet met (grond)belastingen. Daarom is de VOC zich gaan bezighouden met de handel in andere exportproducten van het eiland. De belangrijkste daarvan waren olifanten, arecanoten, schelpen (in de

---

des monts' en tegen vele andere kwalen. Het 'wort ooc met voordeel gebruyct tegens allerley vergift, dat het herte schade mach doen ('Dat 63. Capittel Vande Caneel', 88 e.v.)

⁷³ 'Die plaetsen, daer de caneel wast, zijn de meeste ende de beste in 't eilandt van Seylon, alwaer gheheele bosschen vol af zijn'

⁷⁴ Volgens Arasaratnam, *Dutch Power in Ceylon*, 326, van 48 stuivers per pond in 1658 naar 86 stuivers per pond in 1660, waarna de prijs stabiliseerde op 70 stuivers per pond. Omdat de VOC ook de prijs op de afzetmarkten van kaneel in India beheerste, voerde zij de prijzen in India eveneens flink op, en voorkwam daarmee effectief 'parallel-import' vanuit India naar Europa door andere partijen. Zie *Ibidem*, 328.

⁷⁵ Van 400.000 pond naar 700.000 pond per jaar volgens *ibidem*, 322.

⁷⁶ Gaastra, *Bewind en beleid*, 101.

⁷⁷ De achtergrond hiervan is het contract van de VOC met de vorst van Kandy uit 1638. Met dit contract in de hand heeft de VOC in 1658 een enorm bedrag bij de vorst van Sri Lanka in rekening gebracht als vergoeding voor alle door de VOC gemaakte kosten voor de verovering van het eiland op de Portugezen. Zie voor de achtergronden van de administratie van deze schuld *ibidem*, 72 en voor het gevolg daarvan *ibidem*, 76.

bronnen: chiancos) en parels.⁷⁸ Deze goederen werden in concurrentie verkocht op de markten in Zuid-India, maar de VOC monopoliseerde de productie en het transport vanuit Sri Lanka naar Zuid-India ook van deze goederen zoveel mogelijk. Met deze inter-Aziatische handel zag de VOC-vestiging in de onderzoeksperiode kans om een min of meer kostendekkende exploitatie te bereiken, waarbij de enorme opbrengsten van kaneel dus niet werden meegerekend.⁷⁹

Samenvattend was de VOC op Sri Lanka, bedrijfseconomisch gezien, in de onderzoeksperiode een bijzonder succesvolle onderneming, die een kostbaar artikel in handen had gekregen en daar als monopolist in korte tijd enorme winsten mee wist te genereren.

3.2.2. Militaire macht: verovering van de kaneelgebieden

In 1638 hadden de Portugezen vanuit hun forten aan de kusten militaire controle over een groot deel van het eiland, waaronder het hele gebied waar kaneelbomen groeiden. De VOC sloot met Raja Sinha, de koning van Kandy, in het bergachtige binnenland, de enige overgebleven Boeddhistische vorst op het eiland, een contract tegen de Portugezen.⁸⁰ In de decennia daarna heeft de VOC geleidelijk Portugese forten op de kusten van het eiland veroverd. In 1658 heeft de VOC de laatste Portugese forten in Colombo en Jaffna veroverd en ingenomen. In deze fase heeft een belangrijke militaire rol gespeeld dat de VOC de haven van Goa vanaf zee kon blokkeren, waardoor de Portugezen de belaagde forten op Sri Lanka niet konden

---

⁷⁸ Arasaratnam, *Dutch power in Ceylon*, 248.

⁷⁹ De enorme kosten voor de oorlog tegen Engeland en Frankrijk rond 1672 weggedacht

⁸⁰ Wickremesekera, Channa, *Kandy at War: Indigenous Military Resistance to European Expansion in Sri Lanka 1594-1818* (2004), 30 e.v. schetst dat de geschiedenis zich hier herhaalde. Ruim een eeuw eerder had de koning van Kandy de Portugezen uitgenodigd om een factorij te stichten in Kandy en had met de Portugezen een bondgenootschap gesloten tegen het koninkrijk Kotte.

Een uitvoerige uiteenzetting van de totstandkoming en de inhoud van het contract, getekend op 23 mei 1638, is te vinden in Goonewardena, K.W., *The foundation of Dutch power in Ceylon 1638-1658* (Amsterdam 1958), 12-19. Vanaf het begin af aan is er tussen de beide partijen onenigheid geweest over de inhoud van dat contract. Vermoedelijk week de Portugese tekst, die door Raja Sinha was geaccordeerd, af van de Hollandse tekst, waarop de VOC later haar vergaande aanspraken jegens Raja Sinha baseerde, zie hierover Ibidem, 23-47.

ontzetten. Feitelijk beheerste de VOC vanaf 1658 een groeiend territorium rond het kaneelproductiegebied. Bovendien kon de VOC alle havens op het eiland, dus ook de havens van het koninkrijk Kandy, vanuit zee blokkeren.⁸¹

Tussen de VOC en Raja Sinha escaleerde vervolgens de onenigheid over het contact van 1638. De VOC meende een astronomisch groot bedrag van Raja Sinha te goed te hebben als vergoeding van de gemaakte kosten en weigerde daarom de forten aan Raja Sinha over te dragen. Raja Sinha begon een guerilla-achtige oorlog, die zich, met onderbrekingen, voortsleepte tot het eind van de onderzoeksperiode.⁸² Binnen de VOC bestond geen eenstemmigheid over de tegen Raja Sinha te volgen militaire koers. De gouverneur op Sri Lanka, Rijckloff van Goens sr., stuurde aan op verovering van het grondgebied van Kandy. De hogere leiding, de Gouverneur-Generaal en de Raad van Indië in Batavia, verwierp dit, waarbij kostenoverwegingen een belangrijke rol speelden. Zij wilden rust, een nieuw contract met de vorst van Kandy en het prijsgeven van de sinds 1658 veroverde gebieden, die voor de kaneelproductie niet nodig waren. Deze interne confrontatie lijkt het meest tot uiting te komen rond het vertrek van Rijckloff van Goens sr. uit Sri Lanka rond 1675, na een periode van militaire successen van de vorst van Kandy tussen 1670 en 1675.⁸³

Militair geweld werd door de VOC ook op een andere manier ingezet om haar kaneelmonopolie te beschermen. Toen de 'wilde' kaneel, afkomstig van de Malabarkust in Zuid-India, door de stijging van de wereldhandelsprijs van kaneel weer een kans kreeg om te concurreren, verjoeg de VOC in 1660 de Portugezen uit de forten aan de Malabarkust en sloot 'contracten' met de relatief zwakke plaatselijke vorsten aan de Malabarkust af om alle kaneel op te kopen of te vernietigen.⁸⁴ De VOC stelde bovendien verboden in om van het eiland afkomstige kaneel te verhandelen, te vervoeren en van Sri Lanka weg te voeren, op straffe van de dood. Dit waren universele verboden, wat betekent dat ze ook buitenlanders en ook handel en vervoer buiten het eiland betroffen.⁸⁵ Daarnaast heeft de VOC tal van

---

⁸¹ Zie de Kaartbijlage voor de territoriale situatie in 1658 en in 1670.

⁸² Een uitvoerige beschrijving van deze episode is te vinden in Arasaratnam, *Dutch power in Ceylon*, 11-131.

⁸³ Zie voor het voorgaande, met veel bronverwijzingen: Ibidem, 131-171.

⁸⁴ Ibidem, 331.

⁸⁵ Plakkaat van 10/14 juli 1660, L. Hovy, *Ceylonees plakkaatboek. Plakkaten en andere wetten, uitgevaardigd door het Nederlands bestuur op Ceylon, 1638-1796*, Deel I (Hilversum 1991), 59 en

strafbepalingen ingevoerd om te voorkomen dat andere partijen zich zouden kunnen bezighouden met de handel in de exportgoederen, die de VOC op de Zuid-Indiase markten verkocht.⁸⁶

3.2.3. Sociale gevolgen voor de bevolking van Sri Lanka

Door de verovering van een groot deel van het laagland van Sri Lanka werd de VOC hegemoon over een multiculturele bevolking.⁸⁷ In deze paragraaf concentreer ik mij, omwille van de beperking van de omvang, tot arbeid die de VOC van deze bevolking afdwong. In de Boeddhistische samenleving van het koninkrijk Kotte was de winning van kaneel in de kaneelgebieden eeuwenlang een taak van de leden van een kaste van kaneelschillers geweest, de 'chalias'. Zij hadden als kasteverplichting om zonder vergoeding tijdens de twee oogstperioden van het jaar de wildernis in te trekken en kaneel te schillen. Eerst de Portugezen en later de VOC dwongen af dat deze kaste voor hen kaneel ging schillen. De kaneel kwam daardoor bijna gratis ter beschikking van de VOC.⁸⁸ Hierboven kwam al aan de orde dat de VOC de productie van kaneel flink wist op te voeren en dat ging ten koste van de

---

plakkaat van 18/25 september 1663, Ibidem, 111. In de secundaire literatuur heb ik overigens geen informatie gevonden over de toepassing van deze plakkaaten.

⁸⁶ In Hovy, *Ceylonees Plakkaatboek* is een indrukwekkend aantal van dit soort plakkaaten te vinden:

- Plakkaat van 18 maart 1659: verbod om arecanoten op het eiland op te kopen en om zout, komend van buiten op Sri Lanka te verkopen, op straffe van boetes, Ibidem, 37-38;
- Plakkaat van 25 september 1668: verbod van alle particuliere handel op Tuticorijn (Coromandel kust), Ibidem, 140;
- Plakkaat van 22 december 1670: verbod om buiten de VOC om op parels te vissen op straffe van de doodstraf, Ibidem, 150-151;
- Plakkaat van 24 juli 1674: verbod van particuliere handel in 'kleeden' op de kust van India, , Ibidem, 171-172;
- Plakkaat van 22 januari 1675: verbod van particuliere handel in een groot aantal goederen, waaronder zout, arecanoten en schelpen op de kust van India, Ibidem, 175-179.

⁸⁷ De bevolking bestond uit een meerderheid van Boeddhistische Singhalezen en een grote minderheid Hindoeïstische Tamils, die in het Noordoosten, rond Jaffnapatam, was geconcentreerd. Verder waren er kleinere minderheden van katholieke (afstammelingen van) Portugezen, 'Moren' (Moslims uit India en Arabië), tot slaaf gemaakten uit andere delen van Azië en een kleine Europese bevolkingsgroep van VOC-beambten en Europeanen die na afloop van hun dienstverband met de VOC op Sri Lanka waren gebleven als 'burghers'.

⁸⁸ Arasaratnam, *Dutch power in Ceylon*, 324.

chalias, die gedwongen werden om gedurende grote delen van het jaar deze gedwongen arbeid voor de VOC te verrichten.

Omdat deze verplichting, die in de kaste van vader op zoon overging, erg belastend voor de chalias was, terwijl het commerciële belang van de VOC groot was, heeft de VOC een hele organisatie, onder leiding van de 'kapitein van de kaneelschillers' opgericht om de naleving van de kasteverplichting af te dwingen. Er werd een gedetailleerde instructie opgesteld, met strafbepalingen en al, om van de chalias 'te trekken de pligten die zij in haar geslagte ende naar hare qualijtjen afsonderlijk en in 't geheel schuldig zijn.'⁸⁹

Daarnaast was een voortdurend gebrek aan arbeidskracht in de landbouw voor de VOC aanleiding om op een grote schaal tot slaaf gemaakt in te zetten. Zij werden in de jaren rond 1660 door de VOC aangekocht op slavenmarkten in Zuid-India. In 1660 zou het gaan om een totaal van 10.000 slaven, bestemd voor Batavia en Sri Lanka.⁹⁰ Ook later maakte de VOC steeds gretig gebruik van aanbod van slaven, als die door oorlog of hongersnood in Zuid-India op de markt kwamen.⁹¹ Zo ontstonden op Sri Lanka plantages die draaiden op slavenarbeid.⁹² Weglopen van slaven van de VOC was een probleem en werd streng gestraft volgens een plakkaat van 17 april 1674.⁹³ Bij eerste overtreding met geseling en brandmerking en bij recidive 'sonder eenige conniventie' met de doorstraf door de strop. Deze straffen golden ook voor hen die weggelopen slaven hielpen.

---

⁸⁹ Instructie 'voor den kapitein der canneelschillers' van 21 juni 1661, Hovy, *Ceylonees plakkaatboek*, 78-90. De instructie bevat een gedetailleerde berekening van aantal kilo's te schillen kaneel per persoon, inclusief boetes en strafmaatregelen als dat niet gehaald werd en voorschriften om ontduiking aan deze gedwongen arbeid tegen te gaan. Zo moest de kapitein een bevolkingsadministratie van de chalias bijhouden, erop toezien dat kinderen van chalias niet aan een andere kaste werden afgestaan en voorkomen dat een lid van de chalias kaste verhuisde en/of zich aanmeldde voor het VOC-leger. Zelfs wordt een order van de gouverneur aangekondigd om, 'tot aanwas van des getals der canneelschillers' onechte kinderen van andere kasten tot chalias te verklaren.

⁹⁰ Schrikker, A. F., Kate J. Ekama, 'Through the lens of slavery: Dutch Sri Lanka in the eighteenth century', in: Biedermann, Zoltán en Alan Strathern, *Sri Lanka at the crossroads of history* (2017) 178-193, aldaar 181.

⁹¹ Arasaratnam, *Dutch power in Ceylon*, 226.

⁹² *Ibidem*, 228.

⁹³ *Ibidem* 169-170.

3.2.4. Economische gevolgen voor de Sri Lankaanse economie

Hierboven kwam de handelspolitiek van de VOC op het eiland al aan de orde. Deze hield feitelijk in dat de VOC de handel in en het vervoer van alle exportproducten van het eiland monopoliseerde, uitgezonderd de handel met Noord-India in olifanten, omdat de VOC deze niet zelf kon vervoeren.⁹⁴ Bovendien had de VOC de particuliere handel óp het eiland voor een groot deel stilgelegd. In 1670 verplichtte de VOC bovendien de landbouwers in de belangrijke landbouwgebieden in het noordoosten van Sri Lanka om al hun landbouwproducten tegen vastgestelde, lage, prijzen te verkopen aan de VOC.⁹⁵ De gevolgen lieten niet lang op zich wachten. De landbouw in het noordoosten verarmde. Er kwamen geen handelaren van het vasteland van India meer naar Sri Lanka. Ook de olifantenhandelaren, die de VOC op zichzelf graag zag komen, lieten het afweten omdat ze geen arecanoten, schelpen en kaneel meer mochten meenemen en er ook verder niets meer te verhandelen was. De Hollandse economische politiek had immers de particuliere handel op het eiland geruineerd.⁹⁶ Daarbij kwam de monetaire politiek van de VOC, die inhield dat alle op Sri Lanka aanwezige goud- en zilvergeld in India moest worden gebruikt voor de aankoop katoenen stoffen, waardoor de geldeconomie op het eiland niet meer functioneerde, wat de economie van het eiland nog meer schaadde.⁹⁷ Tenslotte roep ik in herinnering dat de opbrengsten van het economisch meest waardevolle product van het eiland, kaneel, door de VOC geheel buiten de economie van het eiland werden gehouden. Al met al hadden de handels- en monetaire politiek van de VOC voor de economie van het eiland rampzalige gevolgen.

---

⁹⁴ Deze handel ging terug tot ver in de geschiedenis, lang voordat de Europeanen in Sri Lanka verschenen. De olifanten waren gewild bij de machtige Indiase heersers in Noord-India, zoals de Nawab van Bengalen en de Koning van Golconda, voor oorlogsdoeleinden, voor zware arbeid en als statussymbool. Moslimhandelaren uit Bengalen en Golconda kwamen niet alleen de olifanten op het eiland ophalen maar kochten ook de andere exportproducten als arecanoten, schelpen en kaneel. Ze betaalden met rijst en andere Indiase producten als suiker, zijde, olie en opium en, daarnaast, en met gouden en zilveren munten. Zie Arasaratnam, *Dutch Power*, 250-253.

⁹⁵ Ibidem, 242.

⁹⁶ Ibidem, 302

⁹⁷ Ibidem, 308.

De Zwart heeft de historische koopkracht op Sri Lanka aan het begin van de 18^e eeuw beschreven, dus een paar decennia na onze onderzoeksperiode.⁹⁸ Hij concludeerde dat levensstandaard in Colombo, Galle en Jaffna toen abominabel laag was, dat wil zeggen nauwelijks boven het bestaansminimum.⁹⁹ Uitgaande van deze cijfers is de bevolking van Sri Lanka toen veel armer zijn geweest dan die in andere delen van Azië.¹⁰⁰ Hoewel dit nog niet kwantitatief is onderzocht, lijkt mij zonder meer aannemelijk dat er een verband bestaat tussen deze geringe levensstandaard en het eerdere economische en monetaire beleid van de VOC.

3.3. De zachte schil (de ziel)

Het beeld, dat uit de vorige paragrafen naar voren komt over de harde kern van de VOC in de onderzoeksperiode is grimmig. Nu, in de tweede stap van het onderzoek, bekijk ik hoe mensen, die bij de VOC betrokken waren, met die grimmigheid omgingen, welke woorden zij eraan gaven en of en hoe dat kon bijdragen aan de legitimatie van de gang van zaken. Ik onderzoek daartoe twee bronnen van Europeanen die in de onderzoeksperiode in dienst waren (geweest) van de VOC in Sri Lanka, zij het in geheel verschillende hoedanigheden: een dominee en de gouverneur.

De eerste bron is het boek uit 1672 van dominee Baldaeus, die tien jaar op Sri Lanka dominee was geweest in dienst van de VOC.¹⁰¹ Baldaeus schreef het boek toen

---

⁹⁸ Zwart, Pim de, 'Population, labour and living standards in early modern Ceylon: An empirical contribution to the divergence debate', *The Indian Economic & Social History Review* 49 (2012) 365-398. Zijn onderzoek betrof de levensstandaard van zowel geschoolde als ongeschoolde Singalezen onder het Hollandse koloniale regime van de VOC op Sri Lanka. De Zwart gebruikte de in de economische geschiedkunde over het debat over de great divergence courante methode, waarbij de historische lonen worden afgezet tegen de historische prijzen van een 'mandje' van primaire levensbehoeften. Opgemerkt moet worden dat hij wel een algemene kanttekening plaatst bij de betrouwbaarheid van het door hem gevonden cijfermateriaal.

⁹⁹ Ibidem, 372.

¹⁰⁰ De Zwart verwijst op Ibidem, 367, naar eerder onderzoek over Japan, China, India en delen van Zuidoost Azië.

¹⁰¹ Baldaeus, Philippus, *Naauwkeurige beschryvinge van Malabar en Choromandel, derzelver aangrenzende ryken en het machtige eyland Ceylon: nevens een omstandige en grondigh doorzochte ontdekking en wederlegginge van de afgoderye der Oost-Indische heydenen ... : zijnde hier by gevoeght een Malabaarsche spraak-konst ... : met kaarten en afbeeldingen van landen, steden ... in kooper*

hij weer in Holland terug was. Hij moet op het moment van schrijven enige afstand hebben kunnen nemen tot de alledaagse Aziatische hectiek. Wat hij schreef was bestemd voor zijn lezerspubliek in Holland. Het verhaal dat hij vertelde moet hij geloofwaardig, aantrekkelijk en overtuigend hebben geacht voor zijn lezerspubliek. In de bron interesseert mij het discours met zijn lezerspubliek en niet of alles wat Baldaeus opschrijft naar hedendaagse inzichten klopt. Mijn algemene indruk van de bron is dat Baldaeus goed heeft gekeken naar de gewoonten en gebruiken van de lokale bevolkingsgroepen in Jaffnapatam. Hij schrijft er welwillend en vredelievend over, nieuwsgierig en onbevagen. Geweld en onderdrukking komen, buiten de context van de ook beschreven oorlogshandelingen, in het boek niet voor. Zijn waarnemingen van de identiteit, geschiedenis, gewoonten en gebruiken van de bevolking van Jaffnapatnam verklaart hij vanuit de bijbel, wat in de tijd waarin hij leefde algemeen gebruikelijk was.¹⁰² Een mooi voorbeeld hiervan is zijn uiteenzetting

---

gesneden (Amsterdam 1672), geraadpleegd op:

<https://archive.org/details/naauwkeurigebesc00bald/page/n15/mode/2up>

Philippus Baldaeus (1631-1671/72) was van Vlaamse herkomst. Geboren als Filips Baelde studeerde hij theologie in Leiden. Na zijn afstuderen in 1654 trad hij in dienst van de VOC en vertrok samen met zijn vrouw naar Azië. Via Batavia en Makassar kwam hij op Sri Lanka terecht. Hij was aanvankelijk dominee in Galle, in het zuidwesten van Sri Lanka, maar werd in 1658, na de algehele nederlaag van de Portugezen, verplaatst naar Jaffnapatam in het Noordoosten. Daar woonden voornamelijk Hindoestaanse Tamils, die deels bekeerd waren tot het Christendom. In 1660 reisde hij enige tijd naar de kusten van Zuid-India als deelnemer aan de militaire campagne van de VOC tegen de Portugezen op de Malabarkust in het zuidwesten van India, ongeveer ter plaatse van de huidige deelstaat Kerala, en de Coromandelkust in het zuidoosten, ongeveer waar nu de deelstaat Tamil Nadu is. Later kreeg hij onenigheid met de VOC-leiding over het beleid ten aanzien van de scholen in Jaffnapatam en keerde terug naar Nederland. Zijn boek, dat beroemd werd en ook in andere talen werd vertaald, werd in 1672 in Amsterdam uitgegeven. Rond die tijd stierf Baldaeus, die toen dominee in Geervliet, ten zuiden van Rotterdam, was.

Het boek bestaat uit beschrijvingen van de Malabar- en Coromandelkusten van Zuid-India, van het eiland Ceylon, van de (Dravidische) talen die aan de Malabarkust werden gesproken en van de Vedische (Hindu) godsdienst. Het gedeelte over Sri Lanka beslaat 200 bladzijden, verdeeld in 51 capittels. De meeste capittels gaan over de militair-politieke geschiedenis: de schermutselingen tussen de Portugezen, de VOC en de vorst van Kandy, de onderhandelingen en de over en weer geschreven brieven en de verdragen, die letterlijk worden geciteerd. Voor mijn onderwerp is het meest interessant het eind van dit gedeelte, vanaf capittel 45, waar Baldaeus de bevolking van Jaffnapatam, de natuurlijke historie van Ceylon en zijn eigen reizen op het eiland beschrijft. Verder put ik uit de beschrijving door Baldaeus van de expeditie naar de kusten van Malabar en Coromandel in 1660.

¹⁰²Rietbergen, Peter, 'Before the Bible, beyond the Bible....? VOC Travelogues, World Views and the Paradigms of Christian Europe', in: Friedrich, Susanne, Arndt Brendecke, en Stefan

over de (hoge) kaste van de Brahmanen.¹⁰³ Zij hadden volgens Baldaeus' beschrijving voortreffelijke karaktereigenschappen.¹⁰⁴ Daarop volgt Baldaeus' constatering dat 'zy Christenen zijn'. Twee hierop volgende passages komen in aanmerking als redengevend voor deze verrassende conclusie. Allereerst dat de Brahmanen 'met goede reden van de billijkheyt van Gods thien Geboden ende de Christen Godtsdienst, met verwonderinge weten te spreken'.¹⁰⁵ Hier is een voor de hand liggend verband met de beschrijving van hun goede eigenschappen. Wie zulke goede eigenschappen heeft, moet wel een Christen zijn, kan de gedachte van Baldaeus zijn geweest. Daarnaast onthult Baldaeus dat Brahmanen hun naam ontlenen aan 'Bramma'. En dan volgt de opmerkelijke uiteenzetting dat (althans volgens 'zommige geleerden') Brahmanen afstammen van de kinderen van Abraham bij Ketura, die volgens Genesis 25.6 door Abraham naar het Oosten werden uitgezonden.¹⁰⁶ Wat hier gebeurt is dat Baldaeus de hoge kaste van de Brahmanen omarmt en ze een plekje geeft in de Christelijke wereld. Dat doet hij niet met de lagere kasten, die hij verderop ook beschrijft. En de positie van de Brahmanen in de Christelijke hiërarchie is bovendien bescheiden, want Baldaeus laat niet na nauwkeurig te beschrijven op welke punten de Brahmanen dwalen in het geloof.¹⁰⁷ Deze representatie door Baldaeus van de Hindoeïstische wereld van Jaffnapatnam

---

Ehrenpreis, *Transformations of knowledge in Dutch expansion* (Berlin 2015), 231-250, aldaar 232. Het oude testament, en meer in het bijzonder het boek van Genesis, werd door Europese schrijvers beschouwd als de ultieme autoriteit op het gebied van de geschiedenis van de vroegste stadia van de hele wereld en van de gehele mensheid.

¹⁰³ Baldaeus, *Beschrijvinge van het Machtige Eyland Ceylon*, 178. Baldaeus spreekt overigens niet over Brahmanen maar over 'Bramines' en niet over kasten maar over 'Geslachte'.

<https://archive.org/details/naauwkeurigebesc00bald/page/n537/mode/2up>

¹⁰⁴ Ibidem, 178: ze '(...) hebben de grootste uytwendigste zedigheydt, die by eenigh Mensch zoude kunnen bevonden werden, zijn nuchter, wakker, zuyver, beleeft, van een zeer minzamen ommegangh, matigh in eten en drinken, geen sterken drank gebruykende, tweemaal des daaghs haar wasschende, niets proevende dat leven ontfangen heeft, of daar leven uyt kan komen'.

¹⁰⁵ Ibidem, 179.

¹⁰⁶ Ibidem, 179. Als 'bijkomend bewijs' voegt Baldaeus hieraan toe dat deze kinderen volgens Epiphanius de 'kennisse van voor zegginge uyt de Sterren' zouden hebben ontvangen, wat wonderwel strookte met de constatering van Baldaeus dat de Brahmanen inderdaad kennis over de astronomie hadden.

¹⁰⁷ Ibidem 180-182. Baldaeus behandelt, met veel bijbelverwijzingen: het trouwen binnen het eigen 'Geslacht', hun dwaling over de tijd die sinds het begin van de wereld is verstreken, welke dwaling zij deelden met Chinezen en Joden en hun opvattingen over reïncarnatie, die zij volgens Baldaeus deelden met Joden, de oude Romeinen, de oude Grieken, de bijbelse Egyptenaren en Franse Druïden (!).

past helemaal binnen het concept van *innocence* van Pratt¹⁰⁸: een vredelievende, omarmende en begrijpende benadering, iedere verwijzing naar verovering en onderdrukking vermijdend, maar wel één die de superioriteit van de Christelijke wereld, en dus van de VOC die deze wereld in Sri Lanka representeerde, onomstotelijk voorop stelt.

De bron is ook onthullend over het discours van Baldaeus met zijn denkbeeldige Hollandse publiek over de praktijken van gedwongen arbeid en slavernij van de VOC op Sri Lanka.¹⁰⁹ Bij zijn bespreking van de kasten in Jaffnapatam merkt hij over de kaste van de Chivias op dat zij in het verleden dienst hadden gedaan aan de Koning van Jaffnapatam, maar dat zij nu ‘voor de voornaamste der Nederlanders Water halen, dikwijls 2 à 3 uren ver, Hout hakken ende aanbrenge, zoo dat haar werk is het werk der Gibeonieten, namaals Nethinim genaamt, Jos. 9.23’.¹¹⁰ Dit Bijbelse precedent is kennelijk voor Baldaeus voldoende rechtvaardiging voor de gedwongen arbeid van de Chivias. Baldaeus laat daarbij gemakshalve onbesproken dat de bijbelse Gibeonieten hun gedwongen arbeid voor de tempel van Jahwe verrichtten en de Chivias voor het persoonlijke comfort van de Hollanders, en dat de arbeid van de Chivias ongetwijfeld niet beperkt was tot het hakken van hout en het dragen van water.

Het maken van mensen tot slaaf door de Hollanders komt bij Baldaeus als vanzelfsprekend en normaal naar voren. Op verschillende plaatsen noemt Baldaeus slaven in één adem met (andere) bedienden.¹¹¹ Ook refereert Baldaeus, terloops, aan zijn eigen slavenbezit.¹¹² Juist de terloopsheid van deze opmerking wettigt de

---

¹⁰⁸ Zie hierboven 24.

¹⁰⁹ Het derde in paragraaf 2.6 geagendeerde onderwerp

¹¹⁰ Ibidem, 184. In Jozua 9.23 voegt Jozua de inwoners van Gideon, die hem hebben bedrogen, in de woorden van de Willibrord vertaling 1975 het volgende toe: ‘Weest daarom vervloekt: u zult nooit iets anders zijn dan slaven, houthakkers en waterdragers voor het huis van mijn God.’ Jozua 9.27 vermeldt hoe dit afliep: ‘Bij die gelegenheid stelde hij hen aan als houthakkers en waterdragers voor de gemeente en voor het altaar van Jahwe, voor de plaats die Hij zou uitkiezen. Dat zijn zij tot op de huidige dag.’

¹¹¹ Zoals Ibidem, 138: ‘zwarten, Cingalezen, Mooren ende Slaven die ons dienden’ en Ibidem, 199: ‘Koks ende Slaven’.

¹¹² Ibidem, 196: ‘ook hebbe ik gezien, dat mijn Slaven ofte Dienaars (...) onder het brandthout menighmaal Caneel-hout in huys hebben gebracht, ’t welk op het vier (vuur, HUV) geleyt zijnde, een zeer lieffelijke en wonderlijke reuke gaf.’

conclusie dat het bezit van slaven voor Baldaeus geen rechtvaardiging behoeft tegenover zijn lezerspubliek. Maar daar blijft het niet bij. In het verhaal over zijn deelname aan de expeditie naar de Coromandel kust in 1660 beschrijft Baldaeus dat daar kort oorlogshandelingen hadden plaatsgevonden waardoor hongersnood was ontstaan, en dat mannen zichzelf, hun vrouwen en kinderen als slaaf te koop aanboden 'om de kost', terwijl daarnaast slaven te koop werden aangeboden voor niet meer dan 4 à 5 gulden en dat de VOC er toen duizenden heeft gekocht en verscheept naar Jaffnapatam, Colombo en Batavia. De nadruk in de beschrijving van deze episode legt Baldaeus op het 'schriklijk en deerlijk schauspiel' van de zodanig deerniswekkende toestand waarin deze mensen zich bevonden, dat 'yders herte ontzet was'.¹¹³ Baldaeus gaat hier verder, want hier legitimeert hij het tot slaaf maken door de koop impliciet af te schilderen als een daad van naastenliefde, om de mensen te verlossen van hun erbarmelijke omstandigheden.

De tweede bron is de memorie van overgave van gouverneur Rijckloff van Goens bij zijn vertrek van Sri Lanka in 1675 aan zijn opvolger, tevens zijn zoon.¹¹⁴ Het is een stuk, bestemd voor intern gebruik binnen de leiding van de VOC.¹¹⁵ Ik wil

---

¹¹³ Baldaeus, *Beschrijvinge der Indische kusten Malabar ende Choromandel*, 156: '(...). duyzenden van Menschen quamen na de Stadt, om haar, en Vrouw en Kinderen te verkoopen, van wegen den schrikkelijken hongers-noodt, de straten en wegen lagen met Lijken bezayt: waarlijk een schriklijk en deerlijk schauspiel, men kon zommige om niet en voor de kost tot Slaven bekomen, de hooghste prijs was 4 a 5 gulden voor een Mensch; 4 a 5000 van deze wierden alleen na Jafnapatan vervoert, niet min na Columbo, ende ettelijke duyzenden na Batavia ende elders. De Menschen geleken eer doode geraamten, dan levendige Schepselen (...), zoo dat yders herte ontzet was die deze ellende aan zagen.'

<https://archive.org/details/naauwkeurigebesc00bald/page/n223/mode/2up>

¹¹⁴ Memorie van overgave van Ryckloff van Goens, Gouverneur van Ceylon aan zijn opvolger Ryckloff van Goens jr., gedateerd 12 april 1675, voorzien van een inleiding en vertaling in het Engels door E. Reimers, in: *Selections from the Dutch Records of the Ceylon Government nr. 3* (Colombo 1932), 79-101. Rijckloff van Goens (1619-1682), opgegroeid in Kleve, had een lange carrière bij de VOC in veel verschillende functies in Azië. Als gouverneur was hij de hoogste VOC-functionaris op Sri Lanka van 1662 tot 1663 en daarna van 1665 tot 1675. Daarna werd hij lid van de Raad van India in Batavia en, na de dood van Maetsuyker in 1678, gouverneur-generaal. Hij vertrok in 1681 naar Holland en overleed kort daarna in Amsterdam.

¹¹⁵ Dibbelink, Jürgen, *Der Kampf um Zimt und Betelnuss: der Krieg zwischen der VOC und dem Königreich Kandy 1761 bis 1766* (Hamburg 2013), 10.

In een memorie van overgave placht een vertrekkende gouverneur de stand van zaken in Sri Lanka te schetsen. De memories hadden de vorm van een memorandum gericht aan de opvolger, maar waren ook bestemd voor de VOC-leiding in Batavia en de bewindvoerders in Amsterdam.

de bron bevragen over de manier waarop Van Goens tegen de VOC op Sri Lanka en zichzelf, als eindverantwoordelijke, aankeek en of daarin elementen van een handelsonderneming of van een imperium overwogen.¹¹⁶ Over dit onderwerp mag van de bron betrouwbare informatie worden verwacht.

Door deze bril naar de memorie gekeken valt op dat financiële resultaten en vooruitzichten van de VOC op Sri Lanka zeer dominant op de voorgrond staan.¹¹⁷ Aan het begin van de memorie somt Van Goens de mogelijkheden om de inkomsten van de VOC te vergroten op: het inzamelen van alle arecanoten op het eiland, het vangen van zoveel olifanten als jaarlijks maar enigszins kunnen worden 'gesleeten' en het vergroten van de handel in zout, schelpen en parels, katoenen stoffen en natuurlijk ('het voornaemste') kaneel. Dit moet volgens Van Goens gebeuren door de verkoopmogelijkheden op de kusten van India te benutten, waarvoor het volgens Van Goens aankomt op een goede 'koopmanstijl': 'soo men de saecken na coopmansstyl verstanderlyck bestiert'¹¹⁸. Wat Van Goens bedoelt met 'koopmanstijl' blijkt uit de opsomming van de maatregelen om die verkoop te vergroten: het overhalen van Bengaalse kooplieden om olifanten te komen kopen in Jaffnapatam¹¹⁹, de monopolisering van de handel in arecanoten, zout, schelpen ('Chiancos'), parels en katoen stoffen ('lynwaten') en door 'toeversigt' bewerkstellingen dat derden zich daarmee niet inlaten¹²⁰, de beveiliging van het vervoer naar de Indiase kusten door de aanschaf van extra sloepen¹²¹, het in bezit nemen van de gehele productie van

---

¹¹⁶ Dit betreft dus het tweede onderwerp, dat ik hierboven in paragraaf 2.6 heb geagendeerd.

¹¹⁷ De inkomstenkant is aan de orde op pagina's 79-82. De uitgaven volgen op pagina's 82-83. Veel aandacht wordt besteed aan de ongebruikelijk hoge kosten van de oorlog tegen de Engelsen en de Fransen in de jaren 1671-1674. Aan het slot van de memorie op pagina's 100-101 herhaalt Van Goens dit onderwerp met een pleidooi om die kosten niet geheel ten laste van Ceylon te brengen. Opmerkelijk is dat de oorlog tegen de Engelsen en Fransen geheel in een financiële sleutel wordt geplaatst, namelijk als kostenpost. De militaire kant van de oorlog blijft in de memorie onbesproken.

¹¹⁸ Ibidem, 79

¹¹⁹ Ibidem 80: 'de cooplyden van Bengale komende te favoriseeren, en aen te halen'.

¹²⁰ Ibidem 79: 'dat besonderlyck den handel van 't zout alleen (als 'sComp emportabele domeyn) aen, en onder d'Comp. Verblijven magh, insgelycx de Chiancos, en de Peerlevisserye niemant werde toegelaten, en daer over getrouwe toeversigt gesteld werde, gelyck meede wel specialyck den handel in lynwaten alleen, als 'sComp voornaem prerogatyf eygen blyve.'

¹²¹ Ibidem, 79

zout, schelpen en parels op het eiland¹²² en het veilig stellen van de 'soevereine jurisdictie' over Netgapatnam, de belangrijke overslaghaven op de kust van Coromandel¹²³. Deze opsomming is onthullend omdat de voorgestelde maatregelen zo totaal uiteenlopend van aard zijn en de meeste, in ieder geval naar moderne opvatting, weinig met de stijl van een koopman maar alles met imperium, met het inzetten van (militaire) macht, te maken hebben.¹²⁴ Kennelijk ziet Van Goens geen tegenstelling tussen koopmanstijl en imperium, tussen handelsonderneming en overheid. Voor hem valt dat allemaal samen in de aanbevolen 'koopmanstijl'. De stijl van de koopman houdt voor Van Goens zowel in dat gebruik moet worden gemaakt van de wetten van vraag en aanbod als dat nodig is, als van macht en imperium als dat mogelijk is. In de benadering van Van Goens bestaat dus geen tegenstelling tussen onderneming en overheid: de VOC moet het gedrag van beide kunnen vertonen, al naar gelang de mogelijkheden die zich voordoen. Dit is een krachtige legitimatie voor het inzetten van overheidsgeweld en onderdrukking.

3.4. Slotsom

Ik vertaal bovenstaande bevindingen als volgt naar hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de onderzoeksperiode. In het 'hart' onderscheid ik drie kernelementen. Allereerst commercieel talent en succes, door de kans op een wereldwijd kaneelmonopolie te onderkennen en de winstgevendheid daarvan te maximaliseren en door de mogelijkheden van verkoop van andere exportproducten van Sri Lanka op de markten in India maximaal uit te nutten. Ten tweede geweld en onderdrukking, die overheersen in de ingezette middelen om de commerciële doelstellingen te realiseren. Geweld met name door de inzet van militaire macht en onderdrukking in het bijzonder door het structureel afdwingen van gedwongen

---

¹²² Wat betreft de op Sri Lanka aanwezige zoutpannen adviseert hij het 'verseeckert' (Ibidem, 81) en 'in vaste possessie' (Ibidem, 96) hebben daarvan. Wat betreft schelpen en de parels meent hij dat die allemaal aan de VOC toebehoren, de schelpen vanwege gewoonterecht (?) (Ibidem, 81: 'zynde t' selve nu oock volkomen in practijcq gebracht') en de parels vanwege het recht van verovering (Ibidem 81: 'die indisputabel 'sComps conquesten syn').

¹²³ Ibidem, 87: 'nu moeten onse gedagten negens heen gewend werden, dan alleen om te practiseeren, hoe wy aldaer de souvereyne jurisdictie sullen blijven possideeren'.

¹²⁴ Dit uitgezonderd het overhalen van Bengaalse handelaren, door het aanbieden van gunstige handelsvoorwaarden, om olifanten in Sri Lanka te komen ophalen.

arbeid. Het derde kernelement is een egocentrisch handelen, waarbij de VOC weinig oog had voor het wel en wee van de lokale samenlevingen op Sri Lanka, zowel wat betreft de sociale gevolgen voor de lokale bevolking als de schade, die door de handels- en monetaire politiek van de VOC werd toegebracht aan de lokale economieën.

Wat betreft de 'ziel' geven de bronnen inzicht in strategieën van bij degenen die bij de VOC betrokkenen waren om te dealen met het grimmige beeld van het hart. Ik vond bij Baldaeus *innocence* tegenover de lokale bevolking en de impliciete rechtvaardiging van de slavenpraktijken. Bij Van Goens was onthullend zijn invulling van 'koopmanstijl', dat hij in belangrijke mate vertaalde in maatregelen waarin macht en onderdrukking domineren. Beiden, ieder vanuit zijn eigen positie en op een andere manier, droegen hierdoor bij aan begripsvorming voor het grimmige beeld van het 'hart' en aan legitimatie van de gang van zaken. Bij deze laatste bevindingen dient uiteraard de kanttekening te worden geplaatst dat ze berusten op een zeer beperkt bronnenonderzoek. Maar ze zijn wel een indicatie dat de vier in paragraaf 2.2.5. voorgestelde onderwerpen relevante inzichten kunnen opleveren.

4. Afsluitend hoofdstuk

4.1. Aanleiding en vraagstelling van dit onderzoek

Aanleiding voor dit onderzoek naar hart en ziel van de VOC was een fascinatie met de VOC. Wat was dat nou, een onderneming of een staat, en was het wel één organisatie? De historiografie over de VOC bleek veelzijdig, of liever: versplinterd. Een breed historiografisch debat over het wezen van de VOC bleek niet gevoerd te zijn, wat ik in verband heb gebracht met de versplintering van de historiografie, waarin met steeds verschillende perspectieven, die elk een ander aspect van het gedrag van de VOC in beeld brengen, naar de VOC wordt gekeken. Het onderwerp van deze scriptie is dus niet voortgekomen uit een historiografisch debat, maar uit het *ontbreken* daarvan. Dit deed de vraag rijzen of een beter zicht op

het wezen de VOC zou kunnen ontstaan in historisch onderzoek dat met een breed, geïntegreerd, perspectief naar de VOC kijkt. Een perspectief, waarin zowel de 'harde' kanten (de bloedsomloop van de VOC, met name de economische aandrijving, de militaire randvoorwaarden, de verhouding van de VOC met de arbeid die voor haar werd verricht en de gevolgen van de operatie van de VOC voor de lokale Aziatische samenlevingen) als de zachte cultuurkant een plaats zouden krijgen.

Dit heeft geleid tot een centrale onderzoeksvraag, die betrekking heeft op hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658-1675 en twee subvragen, die gaan over wat er te leren valt van de bestaande historiografie over de VOC en hoe de daarin gehanteerde perspectieven kunnen worden geïntegreerd in een breed beoordelingsperspectief.

4.2. Onderzoekresultaten

Mijn analyse van de bestaande historiografie over de VOC wees uit dat inderdaad veelal naar de VOC wordt gekeken vanuit perspectieven, die elk andere onderwerpen aan bod doen komen, en dat dit leidt tot beeldvormingen die niet goed met elkaar in verband te brengen zijn maar die elkaar wel aanvullen. Ik heb een voorstel gedaan voor één perspectief, een analytisch model, waarmee mogelijk is om een breder beeld van hart en ziel van de VOC te verkrijgen, bestaande uit een harde kern (het 'hart') en een zachte schil ('ziel'). Duidelijk is geworden dat toepassing van dit perspectief op, naar tijd en plaats verschillende, situaties leidt tot verschillende uitkomsten. Met andere woorden: hart en ziel van de VOC waren niet onveranderlijk maar situationeel bepaald.

Toepassing van de harde schil van het geïntegreerde perspectief op het bewind van de VOC op Sri Lanka in de periode 1658-1675 leidde mij, kort samengevat, tot een overwegend grimmig beeld van het hart van de VOC, waarin profijt, macht en geweld en een geringe betrokkenheid op de noden van de lokale bevolkingen van Sri Lanka overheersten. De zachte schil van het perspectief voegde verrassende inzichten toe. De dominee wijdde geen woord aan geweld en onderdrukking en verwoordde het tot slaaf maken van duizenden inwoners van Zuid-India bijna als een daad van barmhartigheid. De gouverneur van de VOC

propageerde de stijl van de koopman als geprefereerde stijl voor de VOC, maar gaf daaraan een invulling die alles met macht en onderdrukking, en dus met imperium te maken heeft. Deze bevindingen wettigen de voorlopige conclusie dat het zelfbeeld van betrokkenen bij het bewind van de VOC bewind in Sri Lanka de harde koloniale werkelijkheid van dat bewind legitimeerde en de voortdurende toepassing van geweld en onderdrukking bevorderde.

4.3. Academische relevantie

Achter de centrale onderzoeksvraag in deze scriptie zitten de subvragen of het zinvol en mogelijk is om in historisch onderzoek de VOC te onderzoeken met een geïntegreerd perspectief en of, door dat perspectief gekeken, een beter zicht kan worden verkregen op het wezen van die organisatie, althans van die organisatie in een door tijd en plaats bepaalde specifieke setting. Die vragen zijn bij mijn weten niet opgeroepen in een academisch debat. Mijn scriptie is een aansporing om dat debat te voeren. Als de uitkomst van dát debat bevestigend zou luiden, zou deze scriptie van verdere betekenis kunnen zijn. Dit komt hierna aan de orde.

4.4. Ideeën voor vervolgonderzoek

Het onderwerp van dit onderzoek was eigenlijk te groot voor de beperkte omvang van een scriptie. Ik denk dan ook dat vervolgonderzoek in tenminste vier richtingen nodig is om de resultaten te verfijnen. Allereerst gaat dit over de analyse en de classificatie van de bestaande historiografie. Het onderwerp bleek werkenderwijs een historiografie van een enorme omvang te ontsluiten, die bovendien niet los kan worden gezien van de historiografie over andere geötrooieerde compagnieën, met name de Engelse EIC. Die laatste historiografie heb ik zeker niet volledig kunnen bekijken. Dat vergt een vervolgonderzoek van een grotere omvang. Een tweede thema voor een vervolgonderzoek is de verfijning van het geïntegreerde criterium, dat in de vorm waarin ik het heb ontwikkeld twee uiterste situaties tegenover elkaar stelt, terwijl in de historische werkelijkheid natuurlijk vele tussenvormen te onderscheiden zijn. Deze tussenvormen zouden

nader geanalyseerd moeten worden. Een derde thema voor vervolgonderzoek is, zoals hierboven al aan de orde kwam, om de cultuurhistorische 'zachte' schil rijker in beeld te brengen. Het inzicht dat ik hierover heb gekregen berust op zeer beperkt bronnenonderzoek. Met name deze verdere uitdieping van de cultuurhistorische schil zou het beeld over hart en ziel van de VOC in Sri Lanka in de periode 1658-1675 veel rijker kunnen inkleuren.

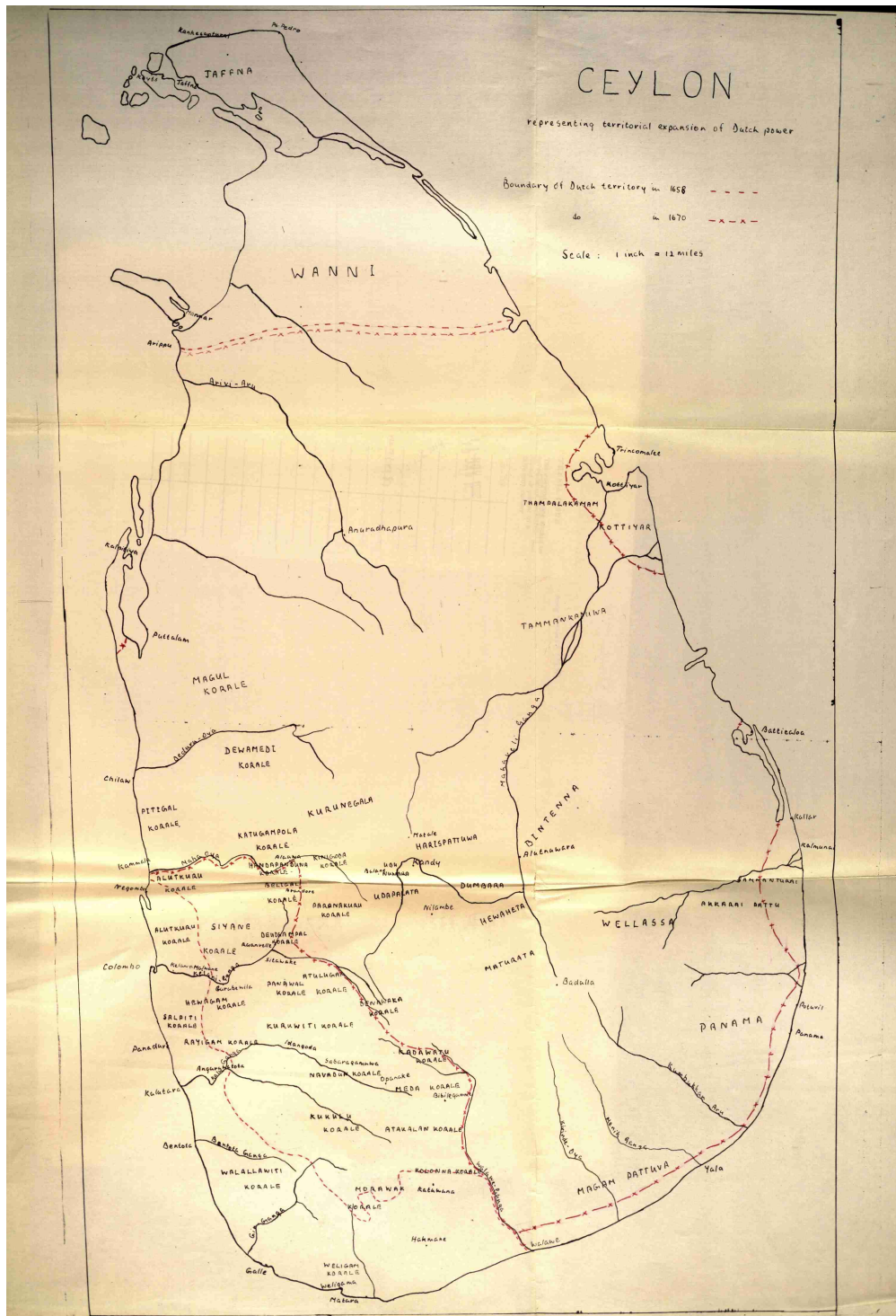
Tenslotte zou, omvoor het thema van deze scriptie verder te brengen, vervolgonderzoek kunnen worden gedaan naar de VOC in andere situaties met andere relevante kenmerken dan de situatie op Sri Lanka in de onderzoeksperiode. Daarbij denk ik met name aan de VOC in gebieden waar zij militair niets had in te brengen, maar wel een zekere mate van monopoliepositie had (zoals in Japan) aan de VOC in gebieden waar zij militair niets had in te brengen en volledig in concurrentie handel moest drijven (zoals in Bengalen) en aan de VOC in verschillende situaties in de 18^e eeuw, toen haar machtspositie in heel Azië was afgebrokkeld en de winstgevendheid was afgenomen. De VOC had in de 17^e eeuw een opmerkelijk vermogen om zich aan veranderende omstandigheden aan te passen en om haar onveranderlijke kerndoel, het maken van winst door handel te drijven met Azië, zo goed mogelijk te verwezenlijken. Deze kameleontische kant is, alles bij elkaar genomen, misschien de meest kenmerkende kant van de VOC in de 17^e eeuw, maar mijn onderzoek laat helemaal open hoe dat in de 18^e eeuw was.

4.5. Maatschappelijke relevantie

In de vroegmoderne tijd waren de grenzen tussen 'publiek' en 'privaat', tussen het domein van de overheid en het domein van een commerciële onderneming, niet altijd scherp afgepaald, met name niet als het om de expansie in Azië ging. De compagnieën, die in het moederland institutioneel in de eerste plaats als private ondernemingen waren vormgegeven, hadden naast het maken van winst ook veel publieke opdrachten, ambities en bevoegdheden meegekregen. Dat heeft grensvervaging tussen het domein van de soeverein van het moederland en het domein van de compagnieën tot gevolg gehad. Het feit dat de zeggenschap van de soeverein van het moederland in principe tot het territorium van het moederland in

Europa beperkt was, en de compagnieën in verre en voor de soeverein onbekende en onbereikbare werelden opereerden, en van die werelden onderdeel ging uitmaken, kwam daar nog eens bij. Toegespitst op dit onderzoek, gaf het bovenstaande de VOC in Sri Lanka een grote speelruimte om haar gedrag naar eigen inzicht vorm te geven, waarbij het gebruik van macht en onderdrukking een kernelement was. Die speelruimte werd door de betrokkenen bij de VOC ook benut bij hun verwoording van de bestaande praktijken, waardoor die werden gelegitimeerd. Veel kenmerken van die situatie lijken op de hedendaagse verhouding tussen nationale overheden en de tech-giganten, die niet alleen internationaal opereren maar ook in een andere, in hun geval digitale, wereld, die voor de nationale overheden zowel onbereikbaar als onbeheersbaar is. Zoals de geotrooieerde compagnieën destijds in Azië, nemen de tech-giganten van nu in de digitale wereld taken en verantwoordelijkheden op zich, die met hun 'oorsprong' als commerciële onderneming weinig meer van doen hebben en normaal gesproken tot het domein van overheden behoren. In de actualiteit valt bijvoorbeeld te denken aan activiteiten van de tech-giganten in relatie tot bijvoorbeeld (waarborging van) privacy, (voorkoming van) spionage, (opsporing en voorkoming van) criminaliteit en zelfs, zoals in de nasleep van de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2020 onlangs bleek, de voorkoming van een staatsgreep in de leidende democratie van de wereld. Al deze activiteiten hebben verregaande consequenties voor de reële wereld maar vinden plaats buiten de gewone juridische en democratische regels, en de nationale overheden hebben er geen controle over. Deze situatie geeft de tech-giganten van nu, net als de geotrooieerde compagnieën van de vroegmoderne tijd, een grote mate van speelruimte om hun praktijken naar eigen inzicht vorm te geven en te rechtvaardigen. Dat maakt het onderzoeksthema in deze scriptie ook relevant voor de actualiteit.

Kaartbijlage

Grondgebied van de VOC-kolonie in 1658 en 1670

Bron: Arasaratnam, S., *Dutch Power in Ceylon 1658-1687* (London 1956), addendum

Lijst van gepubliceerde bronnen

Regelgeving van de VOC op Sri Lanka

L. Hovy, *Ceylonees plakkaatboek. Plakkaten en andere wetten, uitgevaardigd door het Nederlands bestuur op Ceylon, 1638-1796*, Deel I (Voorwerk, Teksten 1-269) en Deel II (Teksten 270-690, Nawerk) (Hilversum 1991).

Memories van overgave van VOC-gouverneurs op Sri Lanka aan hun opvolgers

Twee memories van overgave van Ryckloff van Goens, Gouverneur van Ceylon aan zijn opvolgers Jacob Hustaart, gedateerd 26 december 1663 en Ryckloff van Goens jr., gedateerd 12 april 1675, voorzien van een inleiding en vertaling in het Engels door E. Reimers, in: *Selections from the Dutch Records of the Ceylon Government nr. 3* (Colombo 1932).

Archiefcatalogi

- Jurriaanse, M.W., *Catalogue of the archives of the Dutch Central Government of Coastal Ceylon 1640-1796* (Colombo 1943).

- Gommans, Jos J. L. e.a., *Dutch sources on South Asia, c. 1600-1825* (New Delhi 2001).

Commentaren van westerse tijdgenoten op de VOC-kolonie op Sri Lanka

- Pieter van Dam, *Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie 1639-1701* (Amsterdam 1701). Deel 2.2, zeven en twintigste Capittel gaat over Ceylon en Mallabar (Deel 2.2, GS 76, 247-412), geraadpleegd op 15 maart 2021 op:

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/vandam/#page=40&accessor=toc&view=imagePane&size=550&source=1>

- Baldaeus, Philippus, *Naauwkeurige beschryvinge van Malabar en Choromandel, derzelver aangrenzende ryken en het machtige eyland Ceylon: nevens een omstandige en grondigh doorzochte ontdekking en wederlegginge van de afgoderye der Oost-Indische heydenen ... : zijnde hier by gevoeght een Malabaarsche spraak-konst ... : met kaarten en afbeeldingen van landen, steden ... in koper gesneden* (Amsterdam 1672), geraadpleegd op 15 maart 2021 op: <https://archive.org/details/naauwkeurigebesc00bald/page/n15/mode/2up>

Overige gepubliceerde Europese bronnen

- Contract van 23 mei 1638 tussen de VOC en keizer Radja Sinha van Kandy, gepubliceerd in: Heeres, J.E., en Frederik Willem Stapel, *Corpus diplomaticum Neerlandico-Indicum: verzameling van politieke contracten en verdere verdragen door de*

Nederlanders in het Oosten gesloten, van privilegebrieven aan hen verleend, enz. Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië: tijdschrift van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië ('s-Gravenhage 1907), Deel 1, 308-316, geraadpleegd via <https://archive.org/details/corpusdiplomati00stapgoog/page/n349/mode/2up>

- Jan Huygen van Linschoten, *Itinerario, voyage ofte schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien* ..... (Amsterdam 1596), geraadpleegd via http://objects.library.uu.nl/reader/index.php?obj=1874-310402&lan=en&_ga=2.16125430.1900762125.1596123397-1670242366.1547796994#page//93/09/97/93099727863432226674278150999532258566.jpg/mode/1up; transcript op https://www.dbnl.org/tekst/lins001itin02_01/lins001itin02_01_0033.php

- Generale missive van 28 februari 1675 van Maetsuyker c.s, in: *Coolhaas Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heeren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie* ('s-Gravenhage 1960), Deel 4, 1675-1685, GS 134, geraadpleegd op 15 maart 2021 op: http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/generalemissiven/#page=36&accessor=toc&source=4&accessor_href=http%3A%2F%2Fresources.huygens.knaw.nl%2Fretroboeken%2Fgeneralemissiven%2Ftoc%2Findex.html%3Fpage%3D0%26source%3D1%26id%3Dtoc

- Pieris, Paulus E., *Some documents relating to the rise of the Dutch power in Ceylon, 1602-1670: from the translations at the India Office.* (Records of Asian history London 1973).

Aziatische bronnen

- *Cūlavamsa ; being the more recent part of the Mahāvamsa*, door Wilhelm Geiger vertaald uit het Pali in het Duits en vervolgens door C. Mabel Rickmers uit het Duits in het Engels (Pali Text Society. Publications: Translation series, no. 18, 20 London 1929).

- Knox, Robert, *An historical relation of the island Ceylon, in the East-Indies together, with an account of the detaining in captivity the author and divers other Englishmen now living there, and of the authors miraculous escape: illustrated with figures, and a map of the island* (Londen, 1681), geraadpleegd op 15 maart 2021 op: <https://www-proquest-com.proxy.library.uu.nl/eebo/docview/2240974556/Sec0001>

Literatuurlijst

- Abeyasinghe, Tikiri., *Portugese rule in Ceylon, 1594-1612* (Colombo 1966).
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, en James Robinson, 'The rise of Europe: Atlantic trade, institutional change, and economic growth', *American economic review* 95 (2005) 546-579.
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, en James A. Robinson, 'The colonial origins of comparative development: An empirical investigation', *American economic review* 91 (2001) 1369-1401.
- Antunes, Cátia, en Jos J. L. Gommans, *Exploring the Dutch empire: agents, networks and institutions, 1600-2000* (London 2015).
- Arasaratnam, S., *Dutch Power in Ceylon 1658-1687* (London 1956).
- Arasaratnam, S., 'Reverend Phillipus Baldaeus: his pastoral work in Ceylon, 1656-1665', *Ceylon Journal of Historical and Social Studies*, III, 1 (1960) 27-37.
- Arasaratnam, S., 'Dutch Commercial Policy in Ceylon and its effects on the Indo-Ceylon Trade (1690-1750)', *The Indian Economic & Social History Review* 4 (1967) 109-130.
- Arasaratnam, S., 'JHO Paulusz on the 1638 Westerwolt treaty in Ceylon: A rejoinder', *Bijdragen tot de taal-, land-en volkenkunde* 138 (1982) 191-205.
- Arasaratnam, S., 'Elements of social and economic change in Dutch maritime Ceylon (Sri Lanka) 1658-1796', *The Indian Economic & Social History Review* 22 (1985) 35-54.
- Arasaratnam, S., *The Dutch Administrative Structure in Sri Lanka* (1987).
- Arasaratnam, S., 'Ceylon and the Dutch, 1630-1800: an essay in historiography', in Arasaratnam, S., *Ceylon and the Dutch, 1600-1800* (Vermont 1996) 1-18.
- Armitage, David, *The ideological origins of the British Empire* (Cambridge 2000).
- Belt, Albert van den, *Het VOC-bedrijf op Ceylon: een voorname vestiging van de Oost-Indische Compagnie in de 18de eeuw* (Zutphen 2008).
- Boxer, Charles R., 'Ceylon through Puritan Eyes: Robert Knox in the Kingdom of Kandy, 1660-1679', *History Today* 4 (1954) 660-667.
- Boxer, C.R., *The Dutch seaborne empire, 1600-1800* (London 1977).
- Peter Burke, *What is cultural history* (derde druk, Cambridge 2019).

- Carlos, Ann M. and Steven Nicholas, "'Giants of an earlier capitalism': the chartered trading companies as modern multinationals', *Business History Review* 62 (1988) 398-419.
- Chatterjee, Kumkum, 'History as Self-Representation: The recasting of a political tradition in late eighteenth-century eastern India', *Modern Asian Studies* 32 (1998) 913-948.
- Dalrymple, William, *The anarchy: the relentless rise of the East India Company* (London 2019).
- Dasanayake, Rohitha, 'Cinnamon: A Spice of an Indigenous Origin-Historical Study', *On-line Refereed Journal of the Center of Indigenous Knowledge and Community Studies, Sabaragamuwa University of Sri Lanka* 01 02 (2016).
- Dewasiri, Nirmal Ranjith, *Peasant in transition: agrarian society in Western Sri Lanka under Dutch rule, 1740-1800* (Leiden 2007).
- Dibbelink, Jürgen, *Der Kampf um Zimt und Betelnuss: der Krieg zwischen der VOC und dem Königreich Kandy 1761 bis 1766* (Hamburg 2013).
- Emmer, P. en W. Klooster, 'The Dutch Atlantic, 1600-1800: Expansion without Empire', *Itinerario*, 36 2 (1999) 48-69.
- Emmer, Pieter C. en Jos J.L. Gommans, *The Dutch Overseas Empire, 1600-1800* (Cambridge, 2021).
- Fitzmaurice, Andrew, 'The Dutch empire in intellectual history', *BMGN-Low Countries Historical Review* 132 (2017), 97-109.
- Gaastra, F. S., *Bewind en beleid bij de VOC: De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702* (Zutphen, 1989).
- Gaastra, Femme S., *Geschiedenis van de VOC, opkomst, bloei en ondergang, tiende druk* (Zutphen 2009).
- Gelderblom, Oscar, Abe De Jong, en Joost Jonker, 'The formative years of the modern corporation: The Dutch East India Company VOC, 1602-1623', *The journal of economic history* (2013) 1050-1076.
- Goonewardena, K.W., *The foundation of Dutch power in Ceylon 1638-1658* (Amsterdam 1958).
- Goonewardena, K.W., 'Calculating Merchant Rulers and Cultivating Colonial Subjects: Coffee Cultivation in Java and Sri Lanka Under the Dutch East India Company to 1740 A. D.', *Modern Ceylon Studies*, 7 1 & 2 (1976) , 1-75.
<http://hdl.handle.net/123456789/3467>.

- Goor, Jurrien van., *Jan Kompenie as schoolmaster: Dutch education in Ceylon 1690-1795* (Utrecht 1978).
- Goor, J. van, *De Nederlandse koloniën: geschiedenis van de Nederlandse expansie, 1600-1975* (Den Haag 1993).
- Goor, Jurrien van, *Prelude to colonialism: the Dutch in Asia* (Hilversum 2004).
- Heijer, H. den, *De geotrooieerde compagnie: De VOC en de WIC als voorlopers van de naamloze vennootschap* (Deventer 2005).
- Holt, John (red.), *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* (Duke University Press 2011).
- Jurriaanse, M.W., 'Introduction', in: Jurriaanse, M.W., *Catalogue of the archives of the Dutch Central Government of Coastal Ceylon 1640-1796* (Colombo 1943).
- Knaap, Gerrit, 'Europeans, mestizos and slaves: the population of Colombo at the end of the seventeenth century', *Itinerario* 5 (1981) 84-101.
- Knaap, G.J., *Kruidnagelen en Christenen: de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de bevolking van Ambon 1656-1696* (Utrecht, 2004).
- Knaap, G.J., *De 'core business' van de VOC: markt, macht en mentaliteit vanuit overzees perspectief* (Utrecht 2014).
- Knaap, G.J., Henk den Heijer en Michiel de Jong, *Oorlogen overzee: militair optreden door compagnie en staat buiten Europa 1595-1814* (Amsterdam 2015).
- Koekkoek, René, Anne-Isabelle Richard, en Arthur Weststeijn (red.), *The Dutch empire between ideas and practice, 1600-2000*. (Cambridge imperial and post-colonial studies series Cham 2019).
- Kotelawele, D. A., 'The VOC in Sri Lanka, 1658-1796: Social and Economic Change in the Maritime Regions', *University of Peradeniya, History of Sri Lanka (From C. 1500 to c 1800)* 2 (1995) 417-451.
- Lequin, Frank, *Het personeel van de Oostindische Compagnie in de 18e eeuw, meer in het bijzonder in de vestiging in Bengalen* (Leiden 1975).
- Lucassen, Jan, 'A multinational and its labor force: the Dutch East India Company, 1595-1795', *International Labor and Working-Class History* (2004) 12-39.
- Malik, Jamal, *Perspectives of mutual encounters in South Asian history, 1760-1860*. (Leiden 2000).
- Nierstrasz, Jan Christiaan, *In the shadow of the company: the VOC (Dutch East India Company) and its servants in the period of its decline (1740-1796)* (Leiden 2008).

- Odegard, Erik, 'A Company of State. The Dutch East India Company and the debates on the company-state in Asia, 1660s-1690s', in: Polónia, Amélia en Cátia Antunes (ed.), *Mechanisms of Global Empire Building in the First Global Age* (Citcem 2017) 127-145.
- Odegard, Erik, *Fortifications and the Imagination of Colonial Control, The Dutch East India Company in Malabar 1663-1795* (Urban History Conference, Lisbon September 2014).
- Om Prakash, *European commercial enterprise in pre-colonial India* (Cambridge 1998).
- Om Prakash, *The Dutch East India Company and the economy of Bengal, 1630-1720* (Princeton, NJ 1985).
- Parthasarathi, Prasannan., *Why Europe grew rich and Asia did not: global economic divergence, 1600-1850* (Cambridge 2011).
- Peebles, Patrick, *The History of Sri Lanka* (Westport, London 2006).
- Pomeranz, Kenneth, *The great divergence: China, Europe, and the making of the modern world economy*. (Princeton, 2000).
- Pratt, Mary Louise, *Imperial eyes: travel writing and transculturation* (tweede druk, London 1992).
- Raben, Remco, *Batavia and Colombo: the ethnic and spatial order of two colonial cities 1600-1800* (Leiden 1996).
- Raben, Remco, 'A New Dutch Imperial History?', *Perambulations in a Prospective Field*, *BMGN-Low Countries Historical Review* 128 (2013) 5–30.
- Rei, Claudia, 'Careers and wages in the Dutch East India Company', *Cliometrica* (2014) 8 27-48.
- Rietbergen, Peter, 'Before the Bible, beyond the Bible....? VOC Travelogues, World Views and the Paradigms of Christian Europe', in: Friedrich, Susanne, Arndt Brendecke, en Stefan Ehrenpreis, *Transformations of knowledge in Dutch expansion* (Berlin 2015), 231-250.
- Rogers, John D., 'Post-Orientalism and the interpretation of premodern and modern political identities: The case of Sri Lanka', *The Journal of Asian Studies* (1994) 10–23.
- Rothermund, D., *Europa und Asien im Zeitalter des Merkantilismus* (Darmstadt 1978).
- Rupesinghe, Nadeera Tharushi, *Negotiating custom: colonial lawmaking in the Galle Landraad* (Leiden 2016).
- Said, Edward (Edward William), *Culture & imperialism* ([London 1994).

- Schouten, Johan Peter, en Henry Jansen, *The European encounter with Hinduism in India* (Leiden 2020).
- Schrikker, Alicia., *Dutch and British colonial intervention in Sri Lanka, 1780-1815: expansion and reform* (Leiden 2007).
- Schrikker, A. F., Kate J. Ekama, 'Through the lens of slavery: Dutch Sri Lanka in the eighteenth century', in: Biedermann, Zoltán en Alan Strathern, *Sri Lanka at the crossroads of history* (2017) 178–193.
- Silva, Chandra Richard de., *The Portugese in Ceylon 1617-1638* (Colombo 1972).
- Silva, Kingsley M., *A History of Sri Lanka* (Penguin Books 2005).
- Singh, Jyotsna G., *Colonial narratives/cultural dialogues: discoveries of India in the language of colonialism* (London 1996).
- Somers, Jan A., *De VOC als volkenrechtelijke actor* (Gouda 2001).
- Stern, Philip J., *The company-state: corporate sovereignty and the early modern foundation of the British Empire in India* (New York 2011).
- Subrahmayam, S., 'Hybrid affairs: Cultural histories of the East India companies', *The Indian Economic & Social History Review* 55 (2018) 3, 419-438.
- Tagore, Rabindranath, *Nationalism* (Londen 1918), online te raadplegen op <http://www.gutenberg.org/ebooks/40766>.
- Terpstra, H., 'Eenige opmerkingen over het bedrijf der Oostindische Compagnie', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 57 (1942), 1-34.
- Vlekke, Bernard H.M., *Nusantara; a history of Indonesia* (Den Haag 1959).
- De Vries, Jan, 'The limits of globalization in the early modern world', *The Economic History Review* 63 (2010) 710–733.
- Ward, Kerry, *Networks of empire: forced migration in the Dutch East India Company* (Cambridge 2009).
- Wekker, Gloria, *White innocence: paradoxes of colonialism and race* (Durham 2016).
- Weststeijn, Arthur, 'The VOC as a Company-State: debating seventeenth-century Dutch colonial expansion', *Itinerario* 38 (2014) 13–34.
- Wickremesekera, Channa, *Kandy at War: Indigenous Military Resistance to European Expansion in Sri Lanka 1594-1818* (2004).
- Williamson, Jeffrey G., 'Globalization and the Great Divergence: terms of trade booms, volatility and the poor periphery, 1782–1913', *European Review of Economic History* 12 (2008) 355–391.

Wilson, Kathleen (red.), *A new imperial history: culture, identity, and modernity in Britain and the Empire, 1660-1840* (Cambridge 2004).

Winius, George D., *The fatal history of Portuguese Ceylon: transition to Dutch rule* (Cambridge, Mass 1971).

Winterbottom, Anna, *Hybrid knowledge in the early East India Company world*. (London 2016).

Zwart, Pim de, *Globalization and the colonial origins of the great divergence: intercontinental trade and living standards in the Dutch East India Company's commercial empire, c. 1600-1800* (Leiden 2016).

Zwart, Pim de, 'Population, labour and living standards in early modern Ceylon: An empirical contribution to the divergence debate', *The Indian Economic & Social History Review* 49 (2012) 365–398.

Zwart, Pim de en Jan Luiten van Zanden, *The origins of Globalization, World Trade in the Making of the Global Economy, 1500-1800* (Cambridge 2018).